

מיכאל פרץ

ר"מ ק"ק י"טוב"י

מח"ס אחלי שם על השי"ס, ועל רע"א
אוצר הברכות, מסורת צורת האותיות,
בין ישראל לעמים ודיני בישולי נכרים

בצנ"ה, חרש הרמ"ס
שנה: "וישכן זאב" עם "אפ"ן

הספר האוסף של הר"ר דוד שלישיך נ"ו
כולל מאמרי אשר אסף וסידר, הכוללים את האוסף

המאה ה-20
הנולדו מארבעה מאנשים בלבד, בלבד, בספר
?מה אהבתי, ומה אהבתי לך? נכונה ונחמתי בצנ"ה
האמריקאים בראשית המאה

אלקויליון של המאה, ומה אהבתי, אהבתי
מה אהבתי, מה אהבתי, מה אהבתי

מה אהבתי, מה אהבתי
מה אהבתי, מה אהבתי
מה אהבתי, מה אהבתי

הסכמת הרב הגאון מוה"ר יצחק מאיר הלוי שוורר שליט"א
מגיד שיעור בישיבת "תורה ודעת" בברוקלין
בן הרב הגאון מו"ה אדמו"ר גדליה הלוי שוורר זצוק"ל

בס"ד יום ג' לסדר תולדות תשע"ה לפ"ק

לכבוד ש"ב היקר הר' דוד שטיינבערג נ"י ויזרח לאוי"ט אחדשה"ט, ראיתי את ספרך "שבט דוד" והוא מסודר היטב
לבאר השקפות יסודיות, ובאורין מיוסדים ע"פ דברי חז"ל ומפרשי התורה.

ביאורין הם מובנים באופן שיש ללמוד הרבה מספרו היקר, ונראה שהספר נכתב ברוב עמל, יגעת ומצאת למצוא
דברי חפץ.

יה"ר שיפוצו מעינותיך חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

המצפה לראות הספר בהגמרו,

בידידות והוקרה,

יצחק מאיר הלוי שוורר

הסכמת הרב הגאון מו"ה אברהם שבות שליט"א

ראש ישיבה ומרא דאתרא של מוסדות "כתר תורה" במקסיקו

הביאו אלי הספר "שבט דוד חלק א" המדבר בענינים יסודיים בתורה ובהשקפה המיוסד על פי חז"ל וספרי קודש של רבותינו ז"ל בכל הדורות. וקראתי אותו ונהניתי מאד מן הספר הנ"ל שדן בשפה ברורה ונעימה בענינים שהם נחוצים מאד לדעת אותם על בוריים. ואני מחכה שיהיה הספר הזה לתועלת גדול לכל הרוצה להעמיק בענינים האלו על פי השקפת תורתנו הקדושה.

ואני מכיר המחבר נר"ו מזמן שהתחיל לימודו בתורה בצעירותו כשקבלנו אותו לתלמיד פה בישיבתנו במקסיקו והיא שמחה גדולה אצלי שממשיך בלימודו עד היום הזה וה' החונן לאדם דעת נתן בידו כדי לכתוב ספר שהוא לתועלת לעם ישראל ולזיכוי הרבים.

ואסיים בברכה למחבר ברוחניות ובגשמיות ואברך אותו שילך מחיל אל חיל ויזכה לחבר עוד ספרים בענינים חשובים הנצרכים לצבור לעשות נחת רוח ליוצרו לגדל ולקדש שמו יתברך ברבים לפרסם ידיעת התורה הקדושה ויהיה לו הצלחה במלאכת הקודש לשם כבוד הבורא עולם יחד עם ישראל אחיו, אמן.

החותם לכבוד התורה ולומדיה, להגדיל תורה ולהאדירה,

אברהם שבות

הרב אברהם שבות

ראש ישיבה ומרא דאתרא של מוסדות "כתר תורה" במקסיקו

ספר

שבט דוד

חלק א'

חלק זה כולל ד' מאמרים מוסר ומחשבה בענין
יסודות שכר ועונש

מלוקט מדברי רבותינו וחכמינו שבכל דור ודור

בעזרת האל החונן לאדם דעת

מאת

דוד שטיינבערג דאנטוס

שנת התשע"ד לבה"ע

ספר שבט דוד

ספר שבט דוד - חלק א' - יסודות שכר ועונש

3. הקדמה: חיוב הבירור השכר והעונש ואופן הבירור.....

6. מאמר א. צדיק ורע לו... רשע וטוב לו... וכמה תשובות בדבר.....

6. (א) קושיא צדיק ורע לו.....

6. (ב) תשובה א': הצדיק מקבל עונשים בעולם הזה לנקותו בעולם הבא.....

7. (ג) תשובה ב': מפני הרעה נאסף הצדיק.....

7. (ד) תשובה ג': חטא האבות.....

9. (ה) תשובה ד': יסורים של אהבה.....

10. (ו) קושיא רשע וטוב לו.....

11. (ז) תשובה א': הקב"ה משלם להם שכרם בעולם הזה להאבידם בעולם הבא.....

12. (ח) תשובה ב': הרשע טורח בשביל הצדיק והצדיק בשביל הקב"ה.....

13. (ט) למסקנא.....

14. מאמר ב. צדיקים מגינים על הדור.....

14. (א) צדיקים מגינים על הדור.....

15. (ב) שמא יגרום החטא.....

17. (ג) תפילת הצדיקים.....

19. (ד) על מה אבדה הארץ.....

22. (ה) למסקנא.....

23. מאמר ג. מה הם ניסים ולמי עושים לו נס.....

23. (א) למה צריכים לברר מה הוא נס ולמי עושים לו נס.....

24. (ב) כי תצא מחנה על אויביך.....

26. (ג) גן נעול אחותי.....

28. (ד) ונתן אליך אות או מופת.....

30. (ה) למסקנא.....

31. מאמר ד. הנהגת הקב"ה עם ישראל.....

31. (א) הנהגת הקב"ה עם ישראל הוא למעלה מן הטבע.....

33. (ב) מדה כנגד מדה.....

37. (ג) קשה כקריעת ים סוף.....

38. (ד) למסקנא.....

חלק א' – יסודות שכר ועונש

הקדמה: חיוב הבירור השכר והעונש ואופן הבירור.

יסוד התורה ומעיקרי האמונה לדעת ולאמין באמונה שלמה שהקב"ה נותן שכר טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעובריה [ע"י פיה"מ להרמב"ם סנהדרין י:א]. כמו בכל יסוד של אמונה צריכים לחזק ולאמין אף נגד כל הסתירות שלכאורה נמצאים מפני קוצר שכלינו ודעתנו ולתלות בחסרונותינו וקטנותינו מה שאין לנו מבינים כמו שנאמר [דברים לב:מז]: "כי לא דבר רק הוא מכם..." וכמו שאמרו חז"ל [מדרש רבה בראשית א]: "כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יודעים לדרוש".

אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו שחז"ל הקדושים נמסרו לנו ע"י ספרם הטהורים והקדושים הרבה מראייתם הברורה שלא היה לנו אפשר להשיג מעצמינו ורק כי חנן לנו הא-ל יתברך בחכמינו יש לנו ההבנה וההשגה שהכל בצדק ומשפט וא-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא.

וכל מי שבשם ישראל יכנה מאמין באמונה שלמה מה שקיבל מאבותיו תורה שנמסרה מסיני עד היום הזה בלא פקפוק וספק כל שהוא ואין לנו צריכים שום ראיות למסורת אבותינו שקבלנו מדר דר איש מפי איש עד סיני.

אך נשאר לנו החיוב לדרוש ולברר, לחקור וללבן מתוך דברי חכמים ומסורתנו פרטי ההשגחה וההנהגה, לדעת מה לאמין ומה לדחות, מה הוא החיים והחלק הטוב הנמצא לפנינו ולבחור אותו ומה הוא דעת הכוזבת ולהרחיק ולברוח ממנה כמו שבורחים מן האש ויותר, כי האש מזיק רק הגוף והאמונות הכוזבות מכלים את הגוף ואת הנפש, איש ואשתו ומשפחתו וכל סביביו רח"ל.

וכבר אמרו לנו חז"ל על אנשים גדולים ארזי הלבנון שנפלו לעומק תהום הספק והפקפוק באמונה או בקשו לנפול רח"ל מפני שלא ידעו והבינו איזה פרט או פרטים מדברי תורה. ולמשל יש לנו אלישע בן אבויה המכנה בפי חכמינו "אחר", שהיה רבו של רבי מאיר בעל הנס וחבר רבי עקיבא שמפני שלא ידע לדרוש איזה פרט של תורה (ששכר כיבוד אב ואם ושילוח הקן הוא בעולם הבא שכולו טוב וכולו ארוך) נהפך לאמונות כוזבות, ונפסד מעלתו לגמרי ונטרד מגדלותו וכמו שאמרו חז"ל: "אמר רב יוסף אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא" [קידושין לט:].

ויש מי שחושב שלימוד השקפה ומחשבה אינו חשוב כ"כ והעיקר הוא לישב בארבע אמות של הלכה בלבד ולאמין בכל פרטי האמונה בדרך כלל. ובודאי שלימוד ההלכה ואת הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון הוא חשוב מאוד אבל גם אין לשכוח החלק הזה וצריכים לעיין בזה מכמה טעמים.

הראשון מפני שיכול האדם לנפול ממדרגתו הגבהה אם יהיה לו ח"ו איזה ספק. ואין הכוונה על ספיקות הבאות מעצמם שזה בודאי לא יארע לצדיק כל מכשול ומכלם יצילנו השם יתברך ב"ה, אבל הכוונה על המקרים והנסיונות הבאות לאדם תמיד והתשובה לא יהיה בנמצא בספרי הלכה, וכמו שקרה לדוד המע"ה בברחו מפני אבשלום בנו שנסתפק לו אם מוטב לעבוד עבודה זרה או לגרום חילול השם ח"ו שיאמרו האנשים שמלך חסיד כמותו נהרג ע"י בנו עד שבא חושי הארכי והסביר לו שאע"פ שיפ"ת מותר מן התורה, מ"מ לא דרש סמוכים שעתיד לצאת ממנו בן סורר ומורה ואם לא היה חושי הארכי מסביר לו זה הוא היה ח"ו עובד ע"ז [ע"י סנהדרין קז.]. ובפרט בזמננו שרבו הבלבולים והנסיונות צריכים לחזק בעניני השקפה ואמונה.

הטעם השני הוא כדי לדעת להשיב לבנינו ותלמידנו וללמד אותם לאמיתה של תורה אמונתנו, וחז"ל הזהירו לנו:

ספר שבט דוד

"חכמים, הזהרו בדבריכם, שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, ונמצא שם שמים מתחלל" [אבות א:יא]. וכתב הרב ברטנורא על זה וז"ל: "כלומר, אע"פ שבמקום שאתם בו אין שם מינים, יש לחוש שמא יגרום החטא ותתחייבו גלות, ותגלו למקום שיש שם אנשים שמראים פנים בתורה שלא כהלכה, והם כינוי למים הרעים, ויבינו מתוך דבריכם דברים שאינם הגונים וישתו התלמידים הבאים אחריכם מאותם דברים דברי מינות וימותו בעונם". ונמצא שם שמים מתחלל. שישארו אותן דעות בטלות בעולם. כמו שקרה לאנטיגנוס איש סוכו עם צדוק ובייתוס תלמידיו, שאמר להם אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, ואמרו הם, אפשר פועל עושה מלאכה כל היום וטורח ולערב אינו מקבל פרס. ויצאו למינות הם ותלמידיהם, ונקראים צדוקים ובייתוסים עד היום:" [ר"ע מברטנורא אבות א:יא].

הטעם השלישי הוא לדעת ולהכיר את השם ית' בכל מקרה ובכל זמן ועידן ולראות השגחתו בכל כמאמר רז"ל [ברכות סג]: "דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה בכל דרכיך דעה והוא יישר ארחותיך".

ובמדרש [מובא ברש"י בראשית כד:מב] אמרו: "אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה" ופלא אבל באמת המתבונן בזה המדרש יראה שאחד מן הדרכים לפי פשוטו הוא ע"ד שכתב הרמב"ן ז"ל [רמב"ן שמות יג:טז] שכונת של הרבה מהמצות הוא לדעת ולקבוע בלבנו אמונת הבורא ב"ה ואמונה בהשגחתו והנהגתו ית'. וא"כ שיחת עבדי אבות מורה על זה האמונה האיך אליעזר מספר לבתואל וללבן הניסים שעשה הקב"ה לאדונו הצדיק ואיך דברו והכירו ההשגחה בכל דרכם ובזה כבר מורה לנו התורה מה היא התכלית של המצות ומה יש עלינו להאמין ולראות בכל עת תמיד השגחת הבורא בברואיו. והדברים האלו הם קשים מאד להשיג ולכן התורה כתב זה יותר מגופי הרבה מהמצות שאינם קשים כ"כ ללמוד כמאמר הכתוב [דברים ל:יד]: "כי-קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו". ואם עבדי אבות כך כ"ש האבות עצמם.

*

דוד המלך ע"ה פתח את ספר התהילים במזמור "אשרי האיש" [תהילים א:א] אשר מונה שבחו של האיש התמים ההוגה בתורה תמיד אשר אינו מתחבר עם הרשעים ובגנות הרשעים ומעשיו המקולקלים. ויש לתמוה הרי ספר תהילים מספר בשבחו של הקב"ה ומה המקום לשבח אנשים ובפרט בתחילת הספר. אבל הענין הוא שדוד מבאר קודם להתחיל בשבחו של המקום ב"ה התנאים המוכרחים להיות ראוי לשבח את האלהים והוא שיהיה אדם פורש בתכלית הפרישות מעצת הרשעים ומדרך החטאים וממושב הלצים. וזה מכמה טעמים:

- ידוע ומפורסם ענין התחברות לרשעים, וכמו שכתב הרמב"ם [הלכות דעות ו:א]: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ואומר אשרי האיש וגו'". ולכן האיש ההולך עם הרשעים אע"פ שאינו רשע עכשיו הרי הוא בסכנה שתתהפך לרשע ואז בודאי לא ירצה הקב"ה בשבחו, וכמו שאמרו חז"ל [מדרש ויקרא רבה טז]: "א"ר לוי מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של אדם רשע". וכן מצינו באגדה [עי' סנהדרין צב:]: שבשעה שבא נ"ג הרשע לשבח להקב"ה על נס שעשה לחנניה מישאל ועזריה שניצל אותם מכבשן האש בא מלאך וסטרו על פיו. ונ"ל שמה שאין הקב"ה רוצה בקילוסו של אדם רשע הוא על דרך [משלי כא:כז]: "זבח רשעים תועבה אף כי- בזמה יביאנו" ופרשו [מלבי"ם משלי כא:כז]: "זבח רשעים תועבה אף כי בזמה יביאנו, הקרבן שמביאים

חלק א' – יסודות שכר ועונש

רשעים, הגם שיביא הקרבן בלב שלם, בכל זאת כל זמן שהם רשעים, ר"ל שלא שבו בתשובה על רשעתם הקודם, הזבח תועבה, כאויב המלך שיביא לו מנחה שהיא תועבה בעיניו אף שמביאה בכל לב אחר שהוא שנוא לו".

- גם האיש המתחבר אל הרשעים יחניף תמיד לרשעים הגם שהוא ישאר בצדקו מתוך שהוא דר ביניהם. ויבא לראות הטוב שבהם וישבח אותם על מעשיהם וכענין שנאמר [משלי כח:ד]: "עזבי תורה יהללו רשע". והנה מי שמשבח את הרשעים ומספר בשבחם א"א שיהיה לו כונה שלמה בתהילות השם, כי הלא ישאר לו ספיקות בדרכי ההנהגה למה הקב"ה מיסר כ"כ הרשעים שהוא משבח ורואה במ כל כך מעלות, ע"כ אינו יכול לשבח את השם כראוי.

- כידוע אחד מהמכשולים לעבודת השם ית' הוא ענין המלעיגים עליו בעבודת השם ית' [עי' שו"ע או"ח א:א] ולא טוב ג"כ שיענה אותם תמיד בעזות כי יקנה העזות קנין לנפשו להיות עז אף לא במקום העבודה [עי' משנה ברורה או"ח א"ס"ק ה] ע"כ העצה הוא להתבדל מחברתם ולידבק בצדיקים. ורק מי שהוא דר בין הצדיקים יכול לסדר תהלות השם בלי מפריע, וכענין שנאמר [תהילים קמט:א]: "תהלתו בקהל חסידים".

- כידוע ספר תהילים הוא לא רק מדוד המלך ע"ה אלא מתשעה נביאים אחרים [עי' רש"י תהילים א:א] ודבריהם מיוסדים ע"פ רוח הקודש ונבואה. ואין הקב"ה יכול להשרות שכינתו על נביא כל זמן שהוא מחובר לרשע, כענין אברהם אבינו ע"ה שאמרו עליו [רש"י בראשית יג:יד]: "וה' אמר אל-אברם אחרי הפרד-לוט מעמו. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו". ולכן התחיל דוד המלך להסביר שבחר דוקא באלו הצדיקים שמתוך שפרשו מן הרשעים זכו למדרגת נבואה לסדר תהלות המקום ברוח הקודש.

והקורא בספר תהילים יראה שהוא מלא מוסר ועניני השקפה ומחשבה כגון ענין צדיק רוע לו ורשע טוב לו ותשובתו, נסי השם אשר הוא עושה לצדיקיו, הנהגת הקב"ה עם ישראל ויותר, כי כל זה נצרך לשבח להקב"ה בשלמות ואין לך שבח יותר גדולה ממי שרוצה לדעת דרכי הקב"ה ולהבין הנהגתו.

ולכן קראתי שם הספר "שבט דוד" ע"ש [משלי כב:טו]: "אולת קשורה בלב-נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו" שהיה דוד מיסר את העם להסיר האולת מלבם וללמוד להם מוסר השכל והיה מוכיח אותם לשוב בתשובה, כמו שכתב בספר תהילים. והספר הזה "שבט דוד" תכליתו להבין מוסר ועניני מחשבה אשר דבר עליהם דוד מלך ישראל בספרו ומתוך כך יבא הקורא לשבח את הבורא על הנהגתו בעולם ולא ישבח אותו על ענינים אשר לא כן הם, רק יהיה בפיו שירות ותשבחות על הבורא כענין שחז"ל למדו אותנו מה הוא הטוב והדרך ומה שהשם חפץ ממנו.

ואסיים בתפילה לבורא שלא תצא אלא טוב מזה הספר וכענין שאמרו [סידור ברכות השחר וקורבנות נוסח אשכנז]: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני והביטה נפלאות מתורתך".

ספר שבט דוד

מאמר א. צדיק ורע לו... רשע וטוב לו... וכמה תשובות בדבר.

(א) קושיא צדיק ורע לו.

”והיה אם-שמע תשמעו אל-מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את-יהוה אלהיכם ולעבדו בכל-לבבכם ובכל-נפשכם: ונתתי מטר-ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת:” [דברים יא:ג-טו].

אחד מן הדברים היותר קשים להסביר ולהבין הוא ענין צדיק שמקיים כל התורה ולכאורה אינו נוטל שכרו למראה העינים ולא עוד אלא שרע לו, דהיינו שהוא סובל יסורין. ודבר זה הוא מכשול גדול בעבודת השם ית' כי גורם לאנשים לחשוב שאין הדין מדוקדק ח"ו או שאין משפטי התורה הדרך ילכו בה או המעשה אשר יעשה האדם וחי בהם ח"ו וזה עלול להיות חילול השם גדול בראות האנשים עבדי השם שפלים ומדוכאים ויאמרו כמאמר הנביא [מלאכי ג:יד עם רש"י] ”שוא עבד אלהים” (על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר).

חוץ מזה יש בקושיא זאת דבר גדול וחשוב מאוד והוא לדעת דרכי השם, כמו שאמר משה: ”הודעני נא את-דרכך ואדעך” [שמות לג:יג] וכמו שאמרו חז"ל [ברכות ז.] שזה מדבר בדיעת דרכי השם ית' (מנהג מדת משפטיו כגון מפני מה צדיק וטוב לו רשע ורע לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו [רש"י ברכות ז.]).

(ב) תשובה א': הצדיק מקבל עונשים בעולם הזה לנקותו בעולם הבא.

התשובה הא' היא ידוע מדברי חז"ל כמו שאמרו בכמה מקומות שהקב"ה פורע חובו מהצדיקים בעולם הזה כדי שיקבלו שכרם בעולם הבא שהוא הטוב הגדול הצפון לצדיקים ונותן הקב"ה להם עולם עומד תחת עולם עובר.

מה שיש לדקדק בזה הוא שלכאורה היה ראוי לצדיק לקבל עונשו בעולם הבא משני טעמים: האחד מפני שאם נאמר שיסורי גיהנם הם יותר קשים מיסורי העולם הזה האיך היסורין הקלים באין לכפר על אלו היותר חמורים והשני הוא מפני שלכאורה העולם הזה הוא המקום היחיד שיכול האדם לעשות מצות ולמנוע מעבירות ואם הצדיק יפסיד חלקו בעולם הזה וזה יעבור לו על דעתו ועל דעת קונו הוא לא יקנה שלמות בעולם הזה ואדרבה עלול להפסיד חלקו בעולם הבא מחמת עבירותיו, ואז נח לו יותר לקבל עונשו בעולם הבא שאין לו בחירה ולא יכול להרע או להיטב ולהפסיד הכל.

מן הטעם הראשון אין לתמוה כי כל תכלית היסורין בעולם הזה הם רק להזהיר את האדם לשוב בתשובה, כמו שאמר הנביא: ”הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב: אמרתי אך-תיראי אותי תקחי מוסר וגו'” [צפניה ג:ו-ז]. והצדיקים יבינו בפרענותם שצריכים לשוב ואז אע"פ שלא יהיו היסורין בערך היסורין הקשים והמרים שבגיהנם מ"מ מפני שבאו לתכליתם דהיינו שחזרו בתשובה בשביל אותן היסורין, אלו היסורין הם מספיקים לכפר עליהם.

ובמדרש [בראשית רבה מד עם עץ יוסף] כתוב שהקב"ה הראה לאברהם שעבוד המלכיות וגיהנם ושאל לו איזה מהם רוצה לבניו אם יחטאו, ולמ"ד אחד בירר את הגיהנם והקב"ה אמר לו לברר הגלויות ותמוה, אבל האמת הוא שנהג להם לבניו להיות נענשים בגיהנם כי אע"פ שהוא יותר קשה מהגלויות, מ"מ הגלויות מחטאים אותם בגזרות ושמדות וילכו לגמרי מן הדרך להיות ככל הגוים בית ישראל ח"ו, ובגיהנם רק יתלבנו מן העונות ואע"פ שיהיה קשה ומר יותר

חלק א' – יסודות שכר ועונש

מהגלויות אבל הכלל ישארו עבדי ה' ורק איש בעונו יתיסר. ומה שאמר לו הקב"ה לברור הגלויות והוא יודע מה הוא הטוב האמיתי, נראה לפרש כי בגלות לפני ביאת המשיח יש הרבה טובות טמונים בו כמו תוספת גרים [על פסחים פז:]: וג"כ הבטחת "לא-מאסתים ולא-געלתים לכלתם וגו'" [ויקרא כו:מד] נאמר בהיותינו בגלות [על רמב"ן דברים כח:מב] ואז נמצא שבשביל שגלוי וידוע לפני השם שבניו יחטאו יצטרכו לגלות דוקא לקיומם. וכן הוא באיש פרטי שאם הוא מחזיק באמונת השם מתוך יסורין הקב"ה יביא לו טובות הרבה ויזכה להבין שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד ולא יפסיד בגלל עונשו.

ג) תשובה ב': מפני הרעה נאסף הצדיק.

איתא בגמרא [בבא קמא ס.]: "א"ר יונתן אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי אש יוצאה בזמן שקוצים מצוין לה ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה שנאמר ונאכל גדיש ואכל גדיש לא נאמר אלא ונאכל גדיש שנאכל גדיש כבר: תאני רב יוסף מאי דכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה שנאמר והכרתי ממך צדיק ורשע בכי רב יוסף כולי האי נמי לאין דומין א"ל אביי טיבותא הוא לגבייהו דכתיב כי מפני הרעה נאסף הצדיק".

ויש לתמוה למה יעשה הקב"ה דבר זה להביא פורענות אל צדיקים בשביל מעשה הרשעים. ומה היא תשובת אביי ש"טיבותא הוא לגבייהו" ולמה לא יציל אותם הקב"ה.

ויש הרבה דרכים להבין זה:

א) כל זמן שהקב"ה רוצה להביא איזה רעה ח"ו הוא מסתכל בדור אם יש צדיק להציל הדור מן הגזרה, וכמו שמצינו במרגלים שהקב"ה המית איוב שהיה מגין על דורו כדי שיהיה באפשרות כלל ישראל לכלות הכנענים ולא היו יכולים עד שיסתלק איוב מן העולם שהיה הצדיק מגין [על בבא בתרא טו.]. ובדרך זה אם לא שילקו הצדיקים ויסתלקו תחילה, הקב"ה לא רוצה להביא את הגזרה כי הצדיקים יגינו על הרשעים בבא הפורענות.

ב) יש להבין שבכל חרבן שלא תבא על הדור יש הפסד לצדיק בעבודתו, כמו שאם היה למשל בזמן שבית המקדש היה קיים והיה הצדיק מקריב קרבנות ועולה לרגל או היה דר בארץ ישראל בקדושה יתירה ונחרב הבית ופסקו הקרבנות ונתחייב גלות עם בני דורו והיה מוכרח לצאת מא"י לחוץ לארץ אז היה הצדיק מר בנפשו בראות חורבן דורו ובשביל שלא יגרע ממעלתו אז הקב"ה ממית אותו כי הפסד מעלתו נחשב לו גרוע מן המות.

ג) גם יש להבין שבכל פורענות שלא תבא על צבור הוא מאוד קשה לינצל ממנו וכאמרם [בבא קמא ס.]: "כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים" ואמרו עוד [מדרש רבה ויקרא כג.]: "אמר רבי שמלאי כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים" וכהנה רבים. וגם יש לזכור ש"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה-טוב ולא יחטא" [קהלת ז:כ] ואותן הזמנים הם יותר מסוגלים ליענש כיון שיש דין בעולם והיינו: "מפני הרעה נאסף הצדיק", כלומר שאם לא היה הרעה באה בשביל מעשה הרשעים לא היה עתו עכשיו והקב"ה היה מאריך לו יותר שיחזור בתשובה, והוא נאסף אפילו קודם הרשע כי הוא לא נתן לבו לשוב והקב"ה מחכה תשובתו יותר מהרשע ויותר מוקדמת כי לצדיק יכולים לבקש יותר מהרשע.

ד) תשובה ג': חטא האבות.

אחד מן הדרכים להבין ענין צדיק ורע לו הוא חטא האבות. ולפעמים זה מסביר למה קטנים שאין להם שום אשמה

ספר שבט דוד

ועון מתים או נענשים. ובודאי שאין כונתנו לומר בכל מקרה מה קרה או מה היה הסיבה כי "הנסתרות להשם אלוהינו" כמאמר הכתוב [דברים כט:כח] אבל מה שיבא לקמן הוא רק לפי המעשים והמקרים שחז"ל גילו לנו ברוח קדשם ולפי דרכינו שכונתנו הוא אך ורק להבין דרכי השם למצא חן בעיניו.

מצינו הרבה פעמים בתנ"ך, בתלמוד או במדרשים שקטנים מתים כשבא פורענות כללי כמו בדור המבול, בסדום ובעדת קרח שגם קטניהם מתו ולא ניצולו בגלל שהיו בלי חטא ואשמה או בגלל שלא היו בני דעת. וכן הוא בחרבן הבית המקדש ובהרבה מקומות אין מספר. וגם חז"ל גילו לנו הרבה סבות שהקטנים מתים בעון אבותם כגון בעון נדרים [עיין שבת לב:]: ובמדרש אחר [מדרש תנחומא ויגש א] כתוב שהבנים הם ערבים בשמירת התורה.

ובענין של דור המבול כתבו המפרשים [אור החיים בראשית ז:א] וז"ל: "או יחשוב כי בניו ונשי בניו הצלתם היא לצד שעדיין לא הגיעו לכלל העונש, ויצא מזה שיחשוב נח להכניס להציל מקטני הדור קרוביו ומיודעיו, וידין בדעתו כי אינם ראויים לעונש. ולו יהיה שלא יעשה כן על כל פנים תהיה לו בדעתו לדבר זר למה לא ינצלו מי שאינו בן עונש. לזה אמר ה' אליו כי אותך וגו', נתינת טעם לאומרו וכל ביתך, לא לטעם היותם ראויים ולא לטעם היותם קודם הגעת שני העונש אלא מטעם זכותך כי אותך ראיתי וגו', ומעתה כל שאין אביו צדיק ילכד במוקש. וכאן הודיעו כי כל שלא הגיעו לכלל עונש נענשים בעון אביהם, ערירים ימותו כל האבות, לא כן נח: עוד יתבאר על דרך אומרם בש"ס [סנהדרין קי:]: קטני ישראל יש להם חלק לעולם הבא אבל קטני אומות העולם אין להם חלק לעולם הבא ובדור המבול כולם דין אומות העולם יש להם שהגם שלא הגיעו לעונש יש לדון בהם משפט כמשפט רשע כי מעשה אבות יעשו בנים זרע מרעים בנים משחיתים ונח דן בו משפט קטני ישראל וינצלו בזכות אביהם גם בבוא חרון אף לעולם יגן ה' בעדם:"

ונ"ל שר"ל שהבנים במבול מתו מפני שדן אותם הקב"ה על שם סופם. וקשה הלא אין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו כמו שמצינו בישמעאל בן אברהם שכתוב בו [בראשית כא:יז]: "כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם" ואמרו חז"ל [ראש השנה טז:]: "אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם". וכבר הקשו המפרשים [חזקוני ור"א מזרחי בראשית כא:יז] שא"כ למה דנין בן סורר ומורה ע"ש סופו [סנהדרין עא.]. ותרצו דעכ"פ ישמעאל בן אברהם היה נקי מאותה עבירה שעדיין לא המית את ישראל בצמא ובן סורר ומורה הלא בעינינו עכשיו עושה המעשים המגונים האלו שיביאו אותו ללסטם הבריות עיי"ש.

ונל"פ האור החיים לפע"ד שהוא ז"ל מדבר בשעת הגזרה והסכנה שאז ניתן רשות למשחית ואינו מבחין בין צדיקים לרשעים [בבא קמא ס.]. כי אז צריכים רחמים גדולים וזכות לינצל ורק היה לנח זכות אז הגין בניו מן הגזרה וחז"ל דברו בסתם שאין דרך הקב"ה לדון את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה. וכן בישמעאל בן אברהם שהיה בשעת הסכנה צדקו מאד המלאכים שאין לעשות לו נס כי הוא לא היה ראוי כלל לזה מצד עצמו וגם לא תצא ממנו זרע כשר ולא עוד אלא שימיתו את ישראל בצמא. אבל בזכות אברהם (נ"ל שמדבר במה שהבטיח הקב"ה לאברהם [בראשית יז:כ]: "ולישמעאל שמעתך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים-עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול") ניצל אף בדרך נס ואז דן הקב"ה אותו לפי מעשיו של אותה שעה [ועי' בתרגום יונתן בראשית כא:יז]. ולמסקנא יכולים לומר שהעניש הגדולים בשביל עונותיהם והקטנים נאבדו לא בתורת עונש אלא בשביל שלא היה להם זכות לינצל נידונו ע"ש סופם אבל לא יתחיל הקב"ה העונש בשבילם רק בשביל הגדולים.

ומצאתי עוד דרך לפרש הענין הזה והוא ע"פ מה שכתב המהר"ל בענין עדת קרח [גור אריה במדבר טז:כז] על דברי רש"י [רש"י במדבר טז:כז] והוא מאמר ר' ברכיה במדבר רבה יח: "בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים". והגור אריה מסביר שהקב"ה אינו מעניש קטן אבל כשיש מחלוקת הוא מעניש אפילו הקטן כי המחלוקת הוא שאינו מוותר ולכך מדה כנגד מדה אין הקב"ה מוותר אפילו על קטן. ובענין דור המבול כתב רש"י [רש"י בראשית יא:ט] שנאבדו מפני שהיה מריבה ביניהם בענין הגזל ולפיכך נאבדו גם הקטנים כדלעיל.

חלק א' – יסודות שכר ועונש

ומצינו בתורה ענין תמוה שנתעוררו המפרשים בזה והוא שלא רק הקטנים מתים אלא גם הגדולים מתים בעון אבותם אע"פ דקי"ל [דברים כד:טז]: "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו וימתו" ולא רק כשאוחזים מעשי אבותיהם בידיהם [ברכות ז]. והוא ענין שני בני אהרן כמו שמובא במדרש [מדרש תנחומא אחרי מות ח]: "בשעה שעשו ישראל את העגל מה כתיב שם, ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו [דברים ט:כ]. ואין השמדה אלא כליון בנים, שנאמר, ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת [עמוס ב:ט]. וביאר האו"ח [אור החיים ויקרא טז:א] וז"ל: "...הא למדת כי שני בני אהרן בעון העגל מתו ומזבח כפרה היו המה לאביהם, ולא תקשה והלא אמרו [תו"כ כאן] שמתו לצד עון הקריבה למאן דאמר ולמאן דאמר על ההקרבה. יש לומר שאם לא היה עון אביהם היה ה' שומר רגלי חסידיו. גם לא קשה על מה שאמרו [זבחים קטו]: שמתו להתקדש שמו יתברך, כי אם לא היה עון העגל היה מתחייב מאלהי המשפט להתקדש הבית בזולתם, כי כבר הודעתך שהגם שיחפוץ ה' המותה לחסידיו לסיבה נעלמת לידוע תעלומות נפלאים ורמות, צריך שיהיה לצדיק כל שהוא מהדברים אשר לא טוב עשות כדי שדרך שם ישלוט בהם הדין".

ולתרץ עיקר קושייתנו שהאיך העניש הבן על חטא האב אם היה הבן גדול ולא עשה בפועל מעשה האבות, מצאתי במפרשים כמה תשובות.

1) המהר"ל [גור אריה ויקרא יב] כתב וז"ל: "... ואע"ג שמתו [בני אהרן] בשביל עונש אהרן שהקב"ה משלם חטא האבות לבנים י"ל דכמו שאצל הרשע כשאוחזין מעשה אבותם משלם להם הקב"ה מעשה אבותם כך בצדיק גמור אם בנו עשה שום חטא משלם לו מעשה אביו אם הקב"ה רוצה שיביא חטא הצדיק על בנו ואם לא חטא הבן כלל אין מביא על בנן חטא הצדיק לכך צריך ג"כ שיהיה חטא לבנים וכאשר יש חטא לבנים אז יתוסף על זה חטא האבות ונענשו הבנים ולפיכך חטא האבות וחטא הבנים גרם זה בודאי ביחד וזה נכון וגו".

2) המהר"ל [גור אריה דברים ט:כ] כתב וז"ל: "...ודוקא כשהבן יותר צדיק מן האב אז אמרינן לא יומתו אבות על בנים בענין זה בודאי נחשבים נדב ואביהוא אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם דלא עדיפי מאהרן אע"ג דלא עשו הם את העגל ומ"מ לענין זה לא אמרינן שהם יותר צדיקים שאם בקשו לעשות את העגל מנדב ואביהוא מכ"ש שהיו עושים וגו' אם היה האב רשע והבנים צדיקים לא יומתו אבות על בנים אבל אם האב צדיק ואפ"ה חטא אין ספק דלא עדיף הבן וגו".

ורואים מכל זה שלפעמים הצדיקים, בין גדולים ובין קטנים, סובלים יסורים בשביל עונות אבותם.

ה) תשובה ד': יסורים של אהבה.

איתא בגמרא [ברכות ה.]: "אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח".

ופירש הרב יוסף אלבו ז"ל [ספר העקרים מאמר ד פרק יג] שיסורין של אהבה מגיעים רק לאיש שאחר שפשפש מעשיו ולא מצא עון או סבה על מה הם ולא יכול לתלות בביטול תורה דהיינו, חסרון ידיעה שמפני שלא למד תורה כראוי אינו יכול לדעת על מה באו לו היסורין כי אינו מכיר העונות ליזהר מהם. ונראה מזה שרק איש גדול בקי בתורה ומצותיה יכול לחשוב שמא יסורין של אהבה הם.

והמפרשים הסבירו הענין של יסורין של אהבה, ונביא פה איזה הסברים:

1) נסיונות. והוא הענין שהקב"ה בוחן צדיקיו אפילו לא מפני איזה עון אלא מכמה סבות, כענין אברהם אבינו ע"ה שכתוב בו: "והאלוהים נסה את אברהם" [בראשית כב:א]. וענין הנסיון הוא להראות לאנשים גדול

ספר שבט דוד

אהבת הצדיק אל השם ולפרסם צדקתו לאחרים ולא שהקב"ה צריך לדעת ח"ו כי הוא ב"ה בוחן כליות ולב ויודע מחשבות בני אדם [עי' רבינו בחיי בראשית כב:א]. ולפיכך אמרו חז"ל [סנהדרין פט:]: "הקב"ה אמר לאברהם ניסיתך בכמה נסיונות ועמדת בכלך עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים" ותמוה למה יאמרו זאת על הראשונים ותירצו [עי' עץ וענף יוסף במדרש תנחומא וירא כב] שבניסיונות הראשונים היה אברהם אנוס ובזה הניסיון היה לו סבה להשתמט באמרו כי אתמול הקב"ה אמר לו: "כי ביצחק יקרא לך זרע" [בראשית כא:יב] ועכשיו מצוהו לעלות אותו למזבח, ואז היו אומרים שלא עשה את הראשונות מגודל אהבה אלא מתוך אונס והראיה שעכשיו שיש לו סבה להשתמט מן הניסיון הוא משתמט וכל ענין העקדה והעשר נסיונות היה רק בשביל לפרסם אהבתו של אברהם להקב"ה ולענות לעמים ולשטן למה הוא מחבבו יותר מכל האומות [עי' רש"י בראשית כב:יב].

והנה ענין הניסיון הוא שבח לצדיק שיכול להראות לכל חבתו להשם ית' כמו שביארנו אבל מ"מ אנחנו מתפללים בכל יום ומבקשים מאתו יתברך לא להביא אותנו לידי נסיון אבל באמת הוא פשוט מאד כי הניסיונות הם רק לצדיקים שהשם יודע שיעמדו בנסיון וכמו שאמרו חז"ל [מדרש תנחומא וירא כ]: "אין הקדוש ברוך הוא מנסה לרשעים אלא לצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן", ואנחנו לא נדע אם אנחנו צדיקים ונקיים מכל עון ובעיקר אם בכוחינו לעמוד בנסיון ורק השם יודע זה ולפיכך אין לנו לבקש נסיונות. ומי לנו גדול מדוד המלך ע"ה ואמרו עליו [סנהדרין קז.]: "אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון ונכשל".

(2) כדי להביא מחשבתם מן הכח אל הפועל. ועוד סבה למה הקב"ה מיסר הצדיקים הוא כדי להביא מחשבתם מן הכח אל הפועל. וזה מצינו ברבי עקיבא [ברכות סא:]: שהיה אחד מהרוגי מלכות ומת במיתה משונה עד שתמהו תלמידיו ומלאכי השרת [מנחות כט:]: ואדם הראשון [סנהדרין לח:]: אבל רבי עקיבא עצמו היה שמח ואמר: "כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו". ומזה נראה שאע"פ שהאנשים תמהים ושואלים למה צדיק ורע לו אבל הצדיק עצמו יודע שמה שעושה הקב"ה הוא לטבתו.

(3) כדי להרבות שכרו. והענין הזה הוא ע"פ מש"כ בגמרא [קדושין מ.]: "אמר רב אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה". והוא שיש לפעמים לצדיקים שאיפה לעשות מצות שלא זכו לעשותם מפני אונס, כמו מי שאינו יכול לתת צדקה כמו שרוצה ושאפתו לעזור יותר ואינו יכול כי אין לו די מחסרו והוא עני ואביון והקב"ה עושה אותו עני ולכאורה היה צריך הקב"ה ליתן לו עושר ונכסים כדי לקיים מצות צדקה וגמ"ח כמחשבתו הטוב. אבל האמת הוא שמצות צדקה היא מאד קשה לקיים אותה בשלמות כי לפעמים הוא נותן לאנשים שאינן מהוגנים או לרמאים וחודל מליתן לעניים האמיתיים וגם שמבטל מתלמודו ועבודתו בגלל זה. לפיכך הקב"ה אינו נותן לו עושר ונכסים כדי שעל ידי זה יתקיים המצוה בשלמות כי הקב"ה מעלה עליו כאילו עשאה בשלמות משא"כ אם עשאה באמת לא היתה המצוה בשלמות [מיוסד ע"פ גאון יעקב בעין יעקב תענית כה.].

(1) קושיא רשע וטוב לו

ומאידך גיסא יש קושיא רשע וטוב לו. והסבירו המפרשים [ספר העקרים מאמר ד פרק ז ומלבי"ם ירמיה יב:א] שאין קושיאת רשע וטוב לו שוה לקושיאת צדיק וטוב לו כי כמעט אי אפשר לומר על איש שהוא צדיק גמור בלי פשע כי "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה-טוב ולא יחטא" [קהלת ז:כ] אבל רשע אנחנו רואים אותו שעושה המעשים המגונים והרעים ואין לו חרטה ויודע רבונו ומתכוון למרוד בו ואפילו הכי הוא מצליח בדרכיו.

חלק א' – יסודות שכר ועונש

ומצינו שהנביאים והחכמים צווחו והתרעמו הרבה על המדה הזאת וכמו שמצינו שאמר הנביא [ירמיה יב:א עם רש"י]: "צדיק אתה ה' כי אריב אליך (כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך) אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל-בגדי בגד". ויש להבין אם הנביאים והחכמים הבינו שכל דרכי השם הם בצדק ובמשפט למה טרחו כל כך למצוא תשובה על קושיא זאת.

ויש הרבה תשובות ואכתוב מקצת:

- לדעת דרכי השם. כמו שפרש"י הענין של ירמיה הנביא [ירמיה יב:א עם רש"י] ששאל קושיא זאת לדעת דרכי השם, כי הידיע בדרכי השם ית' מביא אותם לאהבה וליראה את ה'.
- למעט החילול השם. כי כשאנשים רואים הרשעים שמצליחים בדרכם האנשים מתאווים לאותה הצלחה ונגררים אחריהם. ולכן היו הנביאים וגם החכמים מקוננים ושואלים מדוע דרך רשעים צלחה, לעורר את העם שהצלחתם היא רק לפי שעה ולמעט בזה החילול השם.
- למעט הניסיון. גם כן ענין הצלחת הרשעים הוא ניסיון כידוע לנסות הצדיקים אם יחזיקו באמונתם בראות דרך רשעים מצליח או לא.

(ז תשובה א': הקב"ה משלם להם שכרם בעולם הזה להאבידם בעולם הבא.

והוא הענין שכתוב בתורה [דברים ז:י]: "ומשלם לשנאיו אל-פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל-פניו ישלם- לו:". ופרש"י [רש"י דברים ז:י]: "בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא:".

ומה שיש לדקדק הוא שזה רעה גדולה בין לצדיק ובין לרשע כי במה שהרשע נוטל בעולם הזה הוא גורם רעה לצדיק שמצטער אותו בדברים הטובים שנטל כגון אם נטל שררה או גדלות יעשה בזה נזק לצדיק וגם יחטא עוד יותר משני טעמים, כי הוא ישתמש בטובותיו בעולם הזה לחלל שם שמים באמרו שכחו ועצם ידו עשו את כל חילו וגם ישתמש בכסף וזהב לעשות יותר עבירות ולנזק נשמתו והאחרים יותר, והיה יותר טוב לו ולעולם שלא היה הקב"ה נותן לו שכרו בעולם הזה.

ובאמת מה שלימד אותנו חז"ל הוא שהרשעים נוטלים שכרם בעולם הזה הוא בשביל רעתם וזה חלק מפרענותם והוא כמו שאמרו [יומא פז.]: "שאת פני רשע לא טוב לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעולם הזה" ופרש"י: [רש"י משלי יח:ה]: "כאשר פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעולם הזה ונפרעין מהן לעולם הבא" ומובן מזה שיותר טוב היה להם לקבל פורענותם בעולם הזה שהוא עולם עובר ולא בעולם הבא שהוא עולם עומד. והמהרש"א [מהרש"א יומא פז.]. פירש המאמר הקודם בענין אחאב בן עמרי וז"ל: "מה שנשאו לו פנים שלא בא לו הרעה בימיו לא טוב הוא לו שעי"ז הוסיף רשעו ואיבד עולם הבא". וכן הרשעים כשעושים מצוות והקב"ה משלם להם שכרם הם לוקחים אותו שכר ועושים בזה יותר עבירות ומעמקים ברשעם כמו שאמרו חז"ל [ילקוט שמעוני חלק א סימן תתמה מובא ברבינו בחיי דברים ז:ז]: "דרש רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מאי דכתיב לא מרבכם מכל העמים, אמר הקב"ה לישראל חושק אני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ולאחריו אמרו ונחננו מה. נתתי גדולה לדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש, אבל עובדי אלילים אינן כן, נתתי גדולה לנמרוד אמר נבנה לנו עיר לפרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו. לסנחריב אמר מי בכל אלהי העמים אשר הציל את ארצו מידי. לנבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב. לחירם מלך צור אמר אל אני מושב אלהים ישבתי". ונראה לפרש הפסוק [דברים ז:י]: "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו" לפי זה כי כשהוא נותן לשונאו הוא כדי להאבידו שיעשה אותן המעשים שיביאו מפלתו.

ובענין הצדיק לגבי הרשע בעולם הזה אמרו ז"ל [מגילה ו:י] שרק צדיק גמור יכול לינצל ממנו ומי בטוח שהוא צדיק

ספר שבט דוד

גמור ואפילו משה רבינו אדון כל הנביאים פחד מעוג מלך הבשן שיעמוד לו זכות שעזר לאברהם כשנשבה לוט ויכול לו [עי' בראשית רבה מב]. ובודאי משה לא נתיירא אלא מפני ענוותנותו וידע ג"כ שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה [עי' בראשית רבה עו]. ולכן הצדיק צריך להשתמט ממנו ולא להתחבר אתו כי באמת הוא פחד מה יכול לעשות לו.

ונראה עוד לפרש הפסוק [דברים ז:י]: "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו" כמו שפירשו הפסוק: "ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו" [דברים ט:כ ועי' רש"י ושפתי חכמים דברים ט:כ] שאם הכוונה על אהרון היה צריך לומר להשמיד אותו ו"להשמידו" קאי על הבנים. וה"נ יכולים לפרש להאבידו על זרעו שהקב"ה משלם לו על פניו להאביד זרעו שלא יהיה להם לזרעם זכות אבות כי שלם לו הכל על פניו.

(ח) תשובה ב': הרשע טורח בשביל הצדיק והצדיק בשביל הקב"ה.

יש להבין יסוד והוא שכל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו שנאמר [ישעיה מג:ז]: "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף-עשיתיו" [עי' אבות ו:יא]. והיוצא מזה הוא שכל מה שהקב"ה נותן לצדיקים ולרשעים בעולם הזה אינו אלא לכבודו כדי לעשות רצונו עם מה שברא ולהשיג התכלית האחרון שהוא לתקן עולם במלכות שדי ולחזור הכל לשורשו. והוא שכתב הרמח"ל ז"ל [מסילת ישרים פרק א] וז"ל: "ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשמוש האדם. אמנם הוא עומד בשיקול גדול כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם מתעלה עמו".

וראיתי לפרש ע"פ זה המאמר חז"ל [ערובין יג:]: "כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו". ולכאורה הוא תמוה כי קי"ל [מכות י:]: "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו" ולמה זה שרודף כבוד וגדולה אין נותנים לו כבוד וגדולה ואדרבה בורחים ממנו ומי שבורח ממנה הגדולה רודפת אחריו. אבל הענין הוא ע"פ מש"כ המפרשים [רבנו בחיי ויקרא ו:ב]: "ואמר שלמה ע"ה (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך, וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, לפי שהגאווה היא לבושו, וכענין שכתוב (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש, והעוטה לבוש המלך הרי הוא מבזה את המלך" כלומר שאין הכבוד שייך להאדם כלל ולפיכך אמרו חז"ל להתרחק מן הגאווה והכבוד המדומה עד הקצה האחרון משא"כ בשאר המדות [עי' רע"ב אבות ד:ד] והרודף אחריו מקלקל הכבוד שהוא לבוש המלך ולפיכך בורח ממנו ולהפך מי שבורח מן הגדולה מפני שהוא מבין כי אין הכבוד שייך לו כלל רק להשם ית' אז הכבוד ירדף אחריו כי הוא יאמר לאנשים שאין הכבוד שייך לו רק להשם ית' ובזה מתעלה הכבוד ומחזיר אותו לשורשו.

הא למדת שהצדיק מתקן העולם ומתעלה אותו ולפיכך השם יתברך רוצה בשמושו בעולם ונותן לו כל מה שטרח הרשע. והוא מה שאמר החכם [קהלת ב:כו]: "כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא- נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם-זה הבל ורעות רוח": ופרש"י [רש"י קהלת ב:כו]: "ולחוטא נתן ענין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: גם זה. אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל".

ואם ישאל השואל למה אין הקב"ה נותן הממון ישר לצדיק לשמש בו כראוי וצריך להיות באמצעות הרשע יש לומר כמה תשובות:

1. כדי שיהיה איזה זכות לרשע בזמן שהצדיק ישתמש בממונו לעבודתו ית'.
2. כדי שהצדיק יעסוק בתורה ובמצות ולא יאבד הזמן בעסקי העולם.

חלק א' – יסודות שכר ועונש

(ט) למסקנא.

ולהשלים הפרק יש להוסיף כי כל מה שנאמר פה הוא רק כמר מדלי וצריכים אנו לדעת כי אנחנו מאד רחוקים להבין דרכי השם והנגתו. ולא ירדנו לזה אלא לדעת דרכי השם והנהגתו.

ואצ"ל שאע"פ שאין אדם נתפס בשעת צערו (להתחייב על שהוא מדבר קשה מחמת צער ויסורין) [בבא בתרא טז: עם רש"י], מ"מ אין לנו לחקור למה קרה לנו המקרים ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו [איכה ג:לט] ומי יכול לומר שהוא נקי וצדיק ועל האדם לעשות כלל בחייו לפשפש מעשיו ולקבל יסורין באהבה ולשמח בהם ולבטח בהשם שהם לטובתו [עי' ברכות ה.]. וק"ו שאין לנו לומר לחברינו שקרה לו איזה מקרה רע בשביל עונותיו אלא אם יודעים בבירור שעבר ונענש על חטאיו ואז צריכים להראות לו באהבה שהקב"ה אוהב אותו במה שיש לו עדיין ולהדריך אותו באהבה ובכבוד בדרך הישר ואע"פ שחטא הרי הוא אחינו בשרינו כשקבל האסורין וכמו שדרשו חז"ל [מכות כג.]: "ונקלה אחיך לעיניך כשלקה הרי הוא כאחיק".

ואמרו חז"ל [שבת יא.]: "ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתוב חללה של רשות מאי קראה אמר רב משרשיא שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר". ואם זה אמרו על מלכותא דארעא כ"ש על מלכותא דרקיעא שאין לנו תפיסה כלשהי חוץ ממה שגילו לנו חז"ל במאמרם הק'. ומי אשר ימלא לבו לומר שהוא יודע דעת עליון ומבין מעשי ה' יתברך והוא צודק, אין לזה שום טעם ושכל והאיש החכם יודע ובטוח בה' שהוא הצדיק ותמים דרכו.

ספר שבט דוד

מאמר ב. צדיקים מגינים על הדור.

א) צדיקים מגינים על הדור.

”ויאמר יהוה אם-אמצא בסדם חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל- המקום בעבורם” [בראשית יח:כו].

הנה מצינו בהרבה מקומות בתנ"ך שצדיקים לא מגינים רק על עצמם אלא גם על דורם. ולדוגמא אכתוב כמה מקומות:

1. רבא אמר איוב בימי מרגלים היה כתיב הכא איש היה בארץ עוף איוב שמו וכתוב התם היש בה עץ מי דמי הכא עוף התם עץ הכי קאמר להו משה לישראל ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ [בבא בתרא טו].
2. וא"ר יוחנן שמשון על שמו של הקב"ה נקרא שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים וגו' אלא מעתה לא ימחה אלא מעין שמו של הקב"ה מה הקב"ה מגין על כל העולם כולו אף שמשון מגין בדורו על ישראל [סוטה י].
3. ויאמר אליהם זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגו' לדורות עולם אמר רבי יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיהו ולדורו של אנשי כנסת הגדולה רבי חזקיה מוציא דורן של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של ר"ש בן יוחאי [מדרש בראשית רבה לה] ותדע לך שכן הוא, ממה שדרשו רז"ל שלא נראתה הקשת בדורו של חזקיהו ולא בדורו של רשב"י לפי שהיו צדיקים גמורים, והיה כל אחד מהם מגין על דורו ועל זה לא נצטרכו לאות זה [רבינו בחיי בראשית ט:יג].
4. ... והוא חזקיהו ובצדקתו תנצל העיר, ואע"פ שתלה הזכות בדוד ואמר למעני ולמען דוד עבדי זכות דוד עמדה להם עם זכות חזקיהו אלא זכר דוד כי הוא עיקר ראש ממלכת ציון ונקראת עיר דוד... [רד"ק בישעיהו לג:טו].

וכן מצינו במקומות הרבה בדברי חז"ל ובמפרשים ז"ל שצדיקים מגינים על דורם ועל העולם, וב"ה אכתוב מקצתן:

1. א"ר יוחנן אפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים שנאמר וצדיק יסוד עולם [יומא לח:].
2. רבי אבא בר כהנא פתח (שם ט') מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' תני רשב"י אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים שנאמר (שם) על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורת רבי הוה משלח לר' אסי ולר' אמי דיפקון ויתקנון קרייתא דארעא דישראל והוון עלין לקרייתא ואמרין להון אייתו לן נטורי קרתא והוון מייתו להון ריש מטרתא וסנטרא והוון אמרין להון אלין נטורי קרתא אלין חרובי קרתא אמרו להון ומאן אינון נטורי קרתא א"ל אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים ומשמרין את התורה ביום ובלילה על שם שנאמר (יהושע א') והגית בו יומם ולילה וכן הוא אומר (תהלים קכ"ז) אם ה' לא יבנה בית [מדרש רבה איכה פתיחתא וירושלמי חגיגה פרק א הלכה ז].
3. אפיקורוס כגון מאן אמר רב יוסף כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו אמר ליה אביי האי מגלה פנים בתורה נמי הוא דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת י אמר רב נחמן בר יצחק מהכא נמי שמע מינה שנאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם [סנהדרין צט:]: **אם לא בריתי יומם ולילה וגו'.** שמהני לעולם ומקיימין אותו והוא אומר דלא מהני מידי [רש"י סנהדרין צט:].
4. אמר לו הקדוש ברוך הוא (לאברהם אבינו) אל תירא אנכי מגן לך מנח לא העמדתי מגינים וצדיקים וממך אני מעמיד מגינים וצדיקים ולא עוד אלא שבניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה איזה הוא אדם גדול שבהן שיכול לומר למדת הדין די ואני נוטלו וממשכנו בעדם שנא' אשכול איש שהכל בו מקרא ומשנה

חלק א' – יסודות שכר ועונש

תלמוד תוספתות ואגדות הכפר שמכפר עונותיהם של ישראל בכרמי עין גדי אני נוטלו וממשכנו בעדם [שיר השירים רבה פרשה א].

אך מה שיש לדקדק בזה הוא מה שהקב"ה החריב את הבית המקדש ולא הועיל זכות הצדיקים שבדור ההוא להגינם מן החרבן. ואנחנו יבארו הקושיא הזאת בס"ד בסימנים הבאים.

ב) שמא יגרום החטא.

ומן היסודות להבין ענין הצדיקים המגינים הוא מה שנוזכר בדברי רבותינו ז"ל שמא יגרום החטא [סנהדרין צח:] והוא שהצדיקים עצמם אינן בטוחים על זכותם להגין על עצמם כמו שמצינו ב כמה מקומות, ואפילו אם הצדיק הוא גדול מאוד ויש לו הבטחה מהשם ית' כמו שמצינו ביעקב אבינו ע"ה [בראשית רבה עו]: "א"ר יודן אמר לו המקום שוב אל ארץ אבותיך אף על פי כן ויירא יעקב מאד אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה ר"ה בשם ר' אחא אמר הנה אנכי עמך אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעוה"ז". ובגמרא [סנהדרין צח:] מפרש שהיה יעקב נתיירא שמא יגרום החטא. ובמדרש מבאר עוד שאמר יעקב [בראשית רבה עו]: "אמר כל השנים הללו יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכה ישיבת א"י כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכה כיבוד אב".

והקשו על זה [שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנד]: "והנה יש לעיין לפי הנ"ל דאין מצות ישיבת ארץ ישראל רק באנשים צדיקים שמצדם היתה הגאולה ראוי' לבוא. במ"ש במדרש שנתיירא יעקב מעשו שמא תעמוד לו זכות כיבוד אב וזכות ישיבת א"י. והא ידע יעקב רשעתו של עשו כמו שאמר בעת שקנה ממנו הבכורה אין רשע זה כדי שיקריב להקב"ה. ואם כן מה מצוה ביישובתו בא"י. וצ"ל משום שקיים כיבוד אב והיה כפוף ובטל ליצחק ע"כ סבלה אותו הארץ אגב יצחק ולא קאה אותו".

והנה הקשו על פירושו בספרים [ויוא"מ מאמר ב סי' נ] אחרי שמביא האבני נזר הנ"ל: "ובאמת לפי מה שנתבאר שאין מצוה כלל בעוברי עבירה לישב בארץ ישראל וגו' גם לא היה עשו כפוף ליצחק אלא שהיה מרמה אותו וגו'" עיי"ש עוד טענות וקושיות ע"ז, ותירץ [ויוא"מ מאמר ב סי' נ]: "אין הכוונה מכח אותה המצוה של ישוב ארץ ישראל אלא מכח איזה שאר מצות שעושה ואך בשביל שקודם מתן תורה לא היה נחשב שום מצוה בחו"ל כ"א בא"י לכן אמר שבא מכח ישיבתו בא"י שע"י ישיבתו שם יש לו איזה מצות ומקבל שכר על זה ואף שכל מצותיו של עשו אינם רצוים לפני הקב"ה כך היא המדה לשלם שכר על כל מצוה וכמו שכתבו חזו"ל במס' בבא בתרא דף י' וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להם לפי שאין עושים אלא לחרף אותנו, מ"מ מבואר שם בגמרא אח"כ שאין לקבל צדקה מן העכו"ם משום דכתיב ביבוש קצירה תשברנה ופרש"י ז"ל כשתכלה זכות שבידן וייבש לחלוהית מעשה צדקה שלהן אז ישברו וגו'" ועיין שם באריכות עוד ראיות.

ולו נראה לפרש המדרש הנ"ל באופן אחר כי כתוב על עשיו שהיה עובד עבודה זרה [מדרש רבה בראשית סג ורש"י בראשית כה: כז] וכתבו המפרשים [רמב"ן במדבר טו: כב]: "וזהו שמוש לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן, ועל כן ייחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם, והיא עבודה זרה. ויהיה שיעור הכתוב, וכי תשגו ללכת אחרי אלהים אחרים, ולא תעשו דבר מכל מצות ה'. כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה, שאם יש אלוה זולתו, יראתו ומצותיו וכל החיוב בהם אינו כלום". ויתר על זה אמרו על עשו [בבא בתרא טז:]: שכפר בעיקר שהוא יותר חמור מעבודה זרה [אבן עזרא שמות כ: ב] ומצאתי כתוב [רמב"ן דברים ז: ט-י]: "ותדע כי הוא משלם לשונאיו

ספר שבט דוד

רשעם, אל פני כל אחד מהם, להאבידו, כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם. והמדה הזאת אשר הזכיר אמת לעולם, אע"פ שיש רשע מאריך ברעתו, לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכרת שהוא שומר החסד, והנה עשה שום טובה שצריך לשלם לו. אם כן, אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו, משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה תחת רעה. ויתכן כי שונאיו המוחלטים מכחישים באלהותו (ו) אין להם זכות כלל. וע"כ יש להקשות באיזה מדה היה מקבל שכר כי היה רק כמתעסק ולא היה אצלו שום חיוב של מצוה ושום יראה ושום כוונה כלשהי למצוה. וחשבתי לתרץ ע"פ מה שכתוב בקרא [בראשית כה:כח]: "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו" ופירשו רבותינו [רמב"ן בראשית כה:כח]: "ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו, בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד, כל היום יתאוה לאכול את הציד, ותמיד הוא בפיו, לא יאכל דבר אחר, והוא המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד" וא"כ הדבר היחיד שהיה עושה עשו להביא זכות לעצמו הוא ששימש את אביו הצדיק והיה אפשר לאביו לישוב בשלוה ולעסוק בתורה ובמצות בקדושה ובטהרה בארץ ישראל וזה מה שאמר יעקב אבינו שמא יבא עלי בטענה שכיבד את אביו ובזכות ישיבת ארץ ישראל כי היה לו חלק בהחזקת ישוב צדיקים בארץ הקודש, כמו שכתבו הפוסקים [עיין יוסף אומץ סי' יט] שהמחזיק עניי ארץ ישראל העוסקים בתורה יש לו חלק במצות ישוב ארץ ישראל, ומזה היה ירא יעקב ודו"ק היטב כי זה נכון.

וכן יש לפרש המדרש [בראשית רבה מב]: "ויבא הפליט ריש לקיש בשם בר קפרא הוא עוג הוא פליט ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברם יושב ועוסק במצות ועוגות הוא לא נתכוון לשם שמים אלא אמר אברהם זה קונין הוא ועכשיו אני אומר לו נשבה בן אחיך והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי אשתו א"ל הקדוש ברוך הוא חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלף אלפים ורבי רבבות מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידן שנאמר (דברים ג) ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כי בידך וגו'" ופלא שלא נתכוון לשם שמים ואדרבה כוון להנאתו ובכל זאת קבל שכר. ולפי דרכינו שפיר דמי שהרי יצא מזה הנאה לצדיק ואפילו שלא כוון כלל למצוה קיבל שכר החזקה כי באמצעותו אברהם השלים נסיונו וקידש את השם.

והנה מכל זאת יצא שהצדיקים המגינים על הדור לעולם אינן בוטחים בזכות עצמן ודואגים תמיד שמא יגרום החטא ולפיכך מבקשים תמיד מאתו יתברך בדרך תחנונים ומתנת חנם ולא בשביל מצותיו, וכמו שפירשו ז"ל [רש"י דברים ג:כג]: "אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם". ונ"ל שאחד מן הטעמים הוא כי הם צריכים להיות בכל שעה קרובים אל הקב"ה ורואים הצרות הבאות עליהם כהזמנה לתיקון מעשיהם להתקרב אל הקב"ה עוד יותר ולפיכך אינם חושבים על מעשיהם שעשו קודם אלא על מה שצריכים עוד לעשות. וזה הדרך שמורה ענוה אמיתית בצדיק מושלם במעשיו שעולה במעלות היראה והאהבה תמיד.

ועד"ז נראה לפרש המאמר [סוטה ה.]: "אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני יכולין לדור בעולם שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל". וכן מי שמתגאה על רוב זכותו אינו מרגיש שיש לו צורך כביכול בהקב"ה ודי לו בזכותו לינצל מן הצרה והוא ממש כמי שמתגאה על רוב עושרו וחילו ומדמה שאינו צריך עוד רחמים ולכן אינו מתפלל בעת צרה. על כגון אלו הקב"ה אומר להם שהם אינן יכולים לדור בעולם אחד אתו כי הוא עושה כאילו שהקב"ה והוא הן בעולמות נפרדים והקב"ה כביכול אינו צריך לעזור.

ולפיכך זה לך האות על הצדיק האמיתי שהשכינה עמו שבעת צרה אינו מבטיח לאחרים ולעצמו שינצלו אלא מבקש כדל ורש לפני המקום ואומר ג"כ לאחרים להתפלל ולהכין את עצמם לקראת הצרה ולדאוג ולגלות על כל חטא שיכול לגרום יותר רעות. ובפרשה זאת של יעקב יש לימוד לדורות להתנהג ברוח ישראל סבא לפי דורינו וכמו שאמרו המפרשים [רבינו בחיי בראשית לב:ח]: "ודע כי יש בפרשת הזאת באור למה שאירע ליעקב עם עשו אחיו, ורמז ג"כ לדורות למה שעתידי שיארע לנו תמיד עם בני עשו וגו' וכן אנחנו צריכים ללכת בדרכי האבות להתקין עצמנו להקביל

חלק א' – יסודות שכר ועונש

פניהם במנחה ובלשון רכה ובתפלה לפני ה' יתעלה, אבל במלחמה אי אפשר שנאמר (שיר ב) השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו'. השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות“.

ואמרו עוד [רבינו בחיי בראשית לב:ח]: “ויש שפירש כי מה שנתירא יעקב לא על עצמו כי הוא כבר הובטח, אבל נתירא על בניו ועל אנשי ביתו, וזה שכתוב ויחץ את הילדים. ואמר עוד פן יבא והכני אם על בנים. לא אמר והכני בלבד שלא היה מפחד על עצמו אלא על הכאת אם על בנים” ולפי זה נראה שאע"פ שיהיה לצדיק הבטחה מאת הקב"ה שלא יזיקוהו האויב שאי אפשר אלא בזמן הנביאים מ"מ נתירא בשביל אנשי ביתו ונהג בענוה ולא הובטח את האחרים שינצלו. ואע"פ שהיו בניו כלם צדיקים כולם ברורים כולם עושים באימה ובריאה רצון קונם ועוסקים בתורה יומם ולילה וכן האמהות הבין שאין הבטחה להם ותלויים לגמרי בחסדי השם. וגם כן אע"פ שידע שבניו ונשיו היו צדיקים לא היה יודע אם עבדיו ושפחותיו חטאו ואז ח"ו יגרומם החטא ויתגבר האויב גם על האחרים.

ג) תפילת הצדיקים.

מעלת תפילת הצדיקים ידוע ומפורסמת לכל שהיא מועילה לצדיקים המלמדים זכות לדורם להצילם מן הגזרות ומן הפרענות. וזאת אחת מן העקריות בזה הענין של הצדיקים המגינים, שמתפללים להקב"ה בעד דורם ובזה מגינים עליהם. וכמו שכתבו ז"ל [סוכה יד.]: “למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות“, וזאת בא ללמדנו שתפלת הצדיקים מועלת אף לגבי שאר האנשים להביא להם טובות וכמו שהיה בשרה שנפקדו שאר העקריות אתה [עי' יד יוסף בע"י על יבמות סד.].

וידוע ג"כ שראשי הדורות לעולם התפללו בעד דורם להצילם מן הגזרות כמו אברהם שיתפלל בעד אנשי סדום [בראשית יח:זג]. וכתב רש"י על זה [רש"י בראשית יח:לב]: “אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא ביקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם. ועל ט' ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא“. ובענין מספר העשרה ביארו המפרשים [רבינו בחיי בראשית ו:יד]: “וכאן הבן שואל כיון שהיה נח צדיק תמים כמו שהעיד עליו הכתוב והוא המוצא חן בעיני הש"י, למה לא היה מתפלל על בני דורו ויחזירם למוטב, כמו שמצינו באברהם אבינו כי מיד שהודיעו הקב"ה פורענות של סדום שהיו רשעים גמורים התפלל עליהם כמה פעמים לבלתי השחיתם, הוא שאמר (בראשית יח) הנה נא הואלתי לדבר אל אדני, ואמר עוד אל נא יחר לאדני. כן היה מנהג הראשונים והנביאים שהיו נגשים אל ה' להתפלל לפניו על בני דורם, וכן ראוי לכל פרנס הדור להתפלל על הדור. ותשובת הדבר כי מה שחדל נח הצדיק להתפלל בעדם לא במרד ולא במעל, אך מתוך שהיה יודע שקיום העולם בעשרה, וכענין שדרשו רז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם, ואילו היה בבני הדור עשרה אנשים צדיקים לא היה מביא עליהם המבול כי היה העולם מתקיים בשבילם, אבל באי התיבה לא היו כי אם ח', נח ואשתו ושלושת בניו ושלושת נשי בניו, ולפי שלא נשלמו לעשרה לא היו ראויים שינצל הדור בשבילם, ודי שיציל נח שהיה עשירי את נפשו ונפשות ביתו. וזהו שתמצא בתפלתו של אברהם כיון שהזכיר י' ואמר לא אשחית בעבור העשרה, מיד אמר וילך ה', לפי שגלוי וידוע לפניו שלא היה שם עשרה, ואברהם לא היה רשאי להתחנן בתפלתו לבקש מלפניו על בני הדור בפחות מעשרה, ולפיכך נאבדו מן העולם. והוא הענין בעצמו בנח שלא היה רשאי להתפלל עליהם כיון שלא היו שם עשרה. ועוד כי בכאן נתן להם זמן ארוך שיחזרו בתשובה, והם ק"כ שנים, ויתברך שמו של הרחמן שלא ענש אא"כ הזהיר“.

ומקשים המפרשים [דברי יואל פרשה וירא] שא"כ שגלוי וידוע לפניו שלא היה בסדם י' צדיקים למה הטריח על אברהם להתפלל בעדם, ומה תועלת יש בזה. והוא עצמו מתרץ שבאמת לא היה תועלת בזמן שהוא אבל היה תועלת גדול לדורות הבאים לדעת מזה וממה שאמר אברהם ואיך יתחנן וללמוד הכלל שאין אנו רשאים להתפלל לבטל את

ספר שבט דוד

הגזרה אם אין שם עשרה צדיקים.

וכתבו המפרשים עוד טעמים שנכתב הפרשה הזאת והלימוד לדורות היוצא מן הפרשה הזאת:

- "וכבר הזהרנו רז"ל אל ידור אדם במדינה שאין בה עשרה חסידים והביאו ראייה על זה מסדום דכתיב [בראשית יח:יב] אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה" [רמב"ם באגרת השמד] ועיין שם מה שהאריך בחיוב האדם לעזוב מקום הכופרים ולדור במקום טוב.
- "יש לשאול ההפכה הזאת והמשפט הגדול הזה בסדום למה, כי בודאי אומות היו בעולם שהם רעים וחטאים כמותם ולא היה בהם העונש כל כך, ועוד אברהם שהיה שורש האמונה היה אפשר לו להחזירם בתשובה, והתשובה עולה כל הכל. אבל מפני שהיתה עיר סדום מארץ ישראל על כן היה המשפט הזה גדול כל כך למעלת הארץ הקדושה שאינה סובלת עוברי עברה, והיתה מקיאה אנשי התועבות ההם, ועל כן הקדימה עתה וקאה הגוי הזה משם. והנה הענין הזה של מהפכת סדום היה אות וסימן לישראל העתידים ליורשה, שאם לא יזהרו בירושת הארץ בשמירת התורה והמצוות תקיאו אותם ממנה כאשר הקדימה וקאה אנשי סדום, וכאשר קאה אנשי הכנענים אחריהם. וכן הזכיר משה רבינו ע"ה בסוף ימיו, והזכיר להם החרבן של סדום ואמר שתחר הארץ אם יעזבו ישראל את התורה, והוא אמרו (דברים כט) גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' כמהפכת סדום ועמורה וגו', על מה עשה ה' ככה וגו', על אשר עזבו וגו':" [רבינו בחיי בראשית יט:כט].
- "אבל אברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו'. ולפי שיהיה לגוי גדול אגלה לו דין של סדום כי יודע אני בו כי למען דין שאעשה ברשעים הללו יצוה את בניו לשמור דרך ה' ולעשות צדקה ומשפט ויזכו לירש את הארץ שאם לא יהיו שומרים משפט וצדקה לא יזכו לזה" [דעת זקנים בראשית יח:יז].

ולומדים ג"כ ממה שחדל אברהם מלבקש עוד כיון שראה שאין שמה עשרה צדיקים וכן נח, וממה שאמרו המפרשים שלא היה רשאי לבקש עוד להצילם, יסוד גדול בענין התפלה והוא שאין לבקש מה שאי אפשר לפי הטבע (חוץ מן הצדיקים שיודעים ע"י נבואה שה' רוצה לשנות הטבע) וכש"כ מה שהוא נגד רצון השם יתברך.

והנה הצדיקים יודעים שאם יבקשו דבר שאי אפשר ויפצירו על זה יש סכנה גדולה בזה, כמו שאמרו ז"ל [מועד קטן יח:]: "כי הא דרבא שמעיה ליהוה גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא א"ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינדך ואי לא כפרת בה" ופרש"י [רש"י מועד קטן יח:]: "כפרת בה". באמנה דקאמר דלא מסייע צלותא כלום הואיל ולא מזמנה ליה כלומר השתא צלינא עלה ולא אסתייעא מילתא". והוא ג"כ ענין של בטחון שהצדיקים יודעים שהקב"ה כל מה דעביד לטב עביד ואם אין רצונו בזה אזי אין לבקשו כלל.

ובזה יובן גם כוונת חז"ל במה שתיקנו לבקש בשמו"ע נגד המינים [עי' ברכות כח:]: ולא תקנו לבקש שיחזרו בתשובה אע"פ שהתשובה עולה על הכל ואפילו כפר בעיקר כל ימיו ושב הרי זה בעל תשובה ויש לו חלק בעולם הבא [עי' משנה תורה הלכות תשובה ג:יד]. והוא מפני שאמרו בש"ס [עי' עבודה זרה יז]. על המינים שאם יפרשו ממינות ימותו ואז הוא מן הנמנע לפי רצון הבורא לבקש רחמים עליהם וה"ה על הזדים הנעשה להם עבירותים כמינות. ואע"פ שאינן מאריכים ימים תשובתם עולה להם בינם לבין בוראם לזכות אותם לעולם הבא [תשובת הרמב"ם הנדפסת בסוף אגרת השמד].

ונ"ל הטעם למה כל הפורש ממינות או מעבירה הנעשית כמינות מת שרמזו אותו חז"ל באגדת ר"א בן דורדיא [עבודה זרה יז]. וז"ל: "אמרו עליו על ר"א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה הלך וישב בין

חלק א' – יסודות שכר ועונש

שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר ונמקו כל צבא השמים אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו יצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא [והא הכא בעבירה הוה ומית] התם נמי כיון דאביק בה טובא כמינות דמיא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת ואמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן אלא שקורין אותן רבי".

וכתב הריטב"א [ע"י הריטב"א בעין יעקב עבודה זרה יז]. שהאגדה זאת הביאה בעל הברייתא בדרך רמז. ונראה שרמזו הטעמים שאינן יכולים לחזור בתשובה ולחיות, דהיינו שרצה לחזור וליחיות ולא למות מתוך תשובתו, והשיבו לו :

- כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה – רמזו שאם יחיה יתמוטט ויחזור לסורו ולא ישלים תשובתו כראוי.
- כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה – שאינו יכול לחיות מפני שהגוף, דהיינו הבגד של הנשמה, תבלה מרב יגיעה לכופ יצרו.
- וחפרה הלבנה ובושה החמה – וסיפה דהאי קרא [ישעיה כד:כג]: "כי מלך ה' צבאות וגו'" דהיינו שלא יסבול הבושה להיות נגד ה' שמרד בו כי רבה היא מאוד, ולא רק שיבא ממילא אלא שנצרכת להשלים תשובתו, וכמו שכתב החסיד ז"ל [שערי תשובה ח"א סי' כא-כב] שהבושה היא מעקרי התשובה.
- ונמקו כל צבא השמים – רמזו שמפני שחטא בעריות אע"פ שיחיה ימות מחליו אח"כ כשלא יהא לו אפשר לחזור לחטאו ח"ו ולשון נמוק כמו שכתבו בגמרא [סנהדרין עה.]. על המעשה שהעלה לבו טינא וחלה ואמרו חכמים שימות ואל יתרפא מן האבק של ג"ע [ע"י שערי תשובה ח"ג סי' קלח] ופרש"י [רש"י סנהדרין עה.]: "העלה לבו טינא. נימוק מרוב אהבה נטמטם לבו והעלה חולי".

ומה שקראו לו רבי ומה רמז הוא, נ"ל שיתפלל שיהיה לו חלק לעולם הבא ואמרו [כתובות קיא.]: "כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו" ורצה לחיות כדי ללמוד תורה שיהיה לו חלק לעוה"ב וע"ז בישרוהו שמפני שמת מתוך תשובה יהיה ג"כ מזומן לחיי העוה"ב.

ואי תקשי לך מישראל דכתב בהו שעשו את העגל ופירשו מטומאת מצרים ומ"מ חיו והאריכו ימים והיו כופרים [ע"י רש"י עבודה זרה ד:]: כבר ביאר הגה"ק החיד"א [מדבר קדמות מערכת צ' סי' יג]: "מאן דפריש ממינות מיית ליתיה בצבור". וביארו עוד בספרים [שמע יעקב דרוש לפרשת בשלח] כי מה שלא ימות מי שפירש ממינות הוא נס ושנוי דרך הטבע ושפיר דמי בצבור דנפיש זכותיהו אבל לא ביחיד עיי"ש.

ומכל מה שכתבנו יכולים להבין כי תפלות הצדיקים ומה שתקנו להתפלל היה בכוונות עמוקות ולפי מה שמסרו לנו חז"ל איש מפי איש בקבלה נאמנת ולא היו מבקשים מה שהוא חוץ לטבע וכ"ש מה שהבינו שהיה נגד רצון השם יתברך.

ד) על מה אבדה הארץ.

והנה הסברנו עד כה שהצדיקים אינן רשאים להתפלל כשאין זה שמבקשים דרך הטבע (אא"כ הוא רצון הבורא שנתודע להם ע"י נבואה) או נגד רצון השם ובסדום לא הועיל כלום אברהם להצילם אפילו בזכותו הגדול כשלא מצא

ספר שבט דוד

עשרה צדיקים. אבל בעת חרבן הבית הוא קשה מאד למה לא הצילם מן החורבן תפילות הנביאים והצדיקים שבדור ההוא ובדואי היו בירושלים בעת ההיא יותר מעשרה צדיקים.

והנה יש יסוד אחר בענין צדיקים המצילים את הדור כמו שאבאר להלן.

דבר ידוע ומפורסם שמשה רבינו היה אוהב ישראל גדול ותמיד עמד בפרץ להגין על ישראל מן הכעס והדין, וכמו שאמרו במדרש כשהגיע שעת פטירתו מן העולם [מדרש תנחומא ואתחנן ו]: "כיון שהשלים עצמו למיתה, פתח הקדוש ברוך הוא ואמר, מי יקום לי עם מרעים (תהלי' צד טז). מי יעמוד לישראל בשעת כעסי, ומי יעמוד במלחמתן של בני, מי יבקש רחמים עליהם בשעה שחוטאין לפני. באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו, ואמר לפניו, רבונו של עולם, משה בחייו שלך ובמותו שלך הוא. אמר ליה הקדוש ברוך הוא, אמשול לך משל למה הדבר דומה. למלך שהיה לו בן, ובכל יום ויום כועס עליו ומבקש להרגו, שלא היה מתנהג בכבוד אביו, והיתה אמו מצילתו מידו. לימים מתה אמו, והיה המלך בוכה. אמרו לו עבדיו, אדונינו המלך, מפני מה אתה בוכה. אמר להם, לא על אשתי בלבד אני בוכה, אלא עליה ועל בני, שהרי כמה פעמים כעסתי עליו ובקשתי להרגו ומצילתו מידי. אף כך הקדוש ברוך הוא אמר למטטרון, לא אני מתאונן על משה בלבד, אלא עליו ועל ישראל, שהרבה פעמים הכעיסוני וכעסתי עליהם, ועמד בפרץ לפני להשיב חמתי מהשחיתם".

בשעה שעשו ישראל את העגל משה עמד בפרץ ואחר שבקש על ישראל עשה דין בעובדי העגל כמו שאמרו המפרשים [רמב"ן שמות לב:כז]: "וטעם כה אמר ה' אלהי ישראל, איננו ממצות זובח לאלהים יחרם (לעיל כב יט), כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין, אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה, כי כאשר נחם השם הנכבד על הרעה צוה אותו כיון שאין אתה רוצה שאכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף, כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל (במדבר כה ד)". והוסיפו המפרשים [ספורנו שמות לב:כז] לבאר למה היה צורך בדין הזה: "לכפר על הבלתי חוטאים שלא מחו בחוטאים, וזה שכמו שלא מחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם". הרי לך שבנ"י הכשרים שלא עבדו את העגל היה להם צורך בכפרה על שלא מחו. ורק אחר שמשה ובנ"י עשו דין בהם היה כח במשה להתפלל להקב"ה בעדם לכפר עונם ולא זולת [על' ילקוט מעם לעז שמות לב:ל] וזה כי: "כל זמן שהרשעים בעולם, חרון אף בעולם; אבדו רשעים מן העולם, נסתלק חרון אף מן העולם" [משנה סנהדרין י:ו].

וכן פנחס בשעתו במעשה של זמרי בשיטים אמרו בגמרא [סנהדרין פב.]: "הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא אמרו לו הן דנין דיני נפשות ואתה יושב ושותק מה עשה עמד וקיבץ כ"ד אלף מישראל והלך אצל כזבי אמר לה השמיעי לי אמרה לו בת מלך אני וכן צוה לי אבי לא תשמעי אלא לגדול שבהם אמר לה אף הוא נשיא שבט הוא ולא עוד אלא שהוא גדול ממנו שהוא שני לבטן והוא שלישי לבטן תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה אמר לו בן עמרם זו אסורה או מותרת ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך נתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה והיינו דכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד וכתוב וירא פנחס בן אלעזר מה ראה אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו אחי אבי אבא לא כך לימדתני ברדתך מהר סיני הבעל את כותית קנאין פוגעין בו". ודקדקו המפרשים הלשון שאמר פנחס "ברדתך מהר סיני" ולפי מה שכתבנו ניהא, שלמד זה ממשה שכמו בשעת מעשה העגל שירד מהר סיני לא היה אפשרות לבקש רחמים כ"א בעשות דין ברשעים ולסלק החרון אף מישראל תחילה כך לא היה אפשרות לבקש רחמים על ישראל לכפר על מעשה שטים עד שיעשה פנחס דין בזמרי. ומפני שנתעלמה ההלכה ממשה לא עשה כן בתחילה אבל הודה לו שזה הדרך כמו שאמר לו: "קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא".

והנה להיות קנאי לעשות מעשה כזה כמעט אי אפשר כי האיש הקנאי צריך להיות נקי אפילו מאבק החטא שעשה הרשע שהוא דן, וכמו שכתב החפץ חיים [שמירת הלשון חלק א שער התבונה פרק יז]: "גם צריך לחקוק בנפשו את

חלק א' – יסודות שכר ועונש

מה שכתב בסמ"ק בסימן רפ"ג בשם ריב"א. דאפילו אלו שמצוה להורגן. כמו הרודף אחר הזכור ואחר נערה המאורסה ואחר חבירו להורגו. זה שהורגן צריך להיזהר אח"כ מאבק שלהם. כי אם ח"ו יכשל ההורגם בעבירה כיוצא בה יחשב לו אותו הנהרג לדם נקי. וראיה מיהוא שנענש בדמי בית אחאב. אע"פ שצוה לו הנביא בשם ה' להורגם. לפי שנכשל בעבירה של בית אחאב עכ"ל. ואף שטובה גדולה עשה בישראל. שאחאב עבד את הבעל והעגלים. ויהוא השמיד את הבעל מישראל וישימם למחראות (בית כסא) כמ"ש בקרא. וגם במה שהרג את בית אחאב מצא חן בעיני ה', ונתן לו עבור זה מלוכה עד ארבעה דורות כמ"ש בקרא ועבודת העגלים שעבד יהוא אח"כ בשגגה היה (כמ"ש בסנהדרין בדף קב: יהוא צדיקא רבא הוה אך שחותמו של אחיה השלוני ראה וטעה) ואעפ"כ כיון שנשאר עדיין אצלו מהעון של אחאב נענש, כמ"ש בתחילת הושע ופקדתי את דמי יזרעאל (פי' של בית אחאב שהרג ביזרעאל) על בית יהוא. ומדבריו של הסמ"ק נלמד דהוא הדין לכל כיוצא בזה בין אדם לחבירו.

ובזמן חרבן הבית נאמר על הצדיקים של אותו הדור במדרש [מדרש רבה איכה פרשה ב]: "עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס עיניכם ואל תחמולו זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו וממקדשי תחלו והיאך זה אלא באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני כסא הכבוד אמרה לפניו רבון העולם איזה מהן נהרג על שמך איזה מהן נפצע מוחו על שמך איזה מהן נתן נפשו על שמך אמר אין בהם כדי שטר ר' איבו אמר אמר הקב"ה יחרב בית המקדש ואל תגע יד בצדיקים ר' יהודה בר' סימון אמר הוא והם יש בהם כדי שטר ר' תנחומא ורבי אבא בשם ר' אבא מעולם לא אמר הקדוש ברוך הוא דבר טוב וחוזר בו וכאן חזר בו הה"ד (יחזקאל ט') וממקדשי תחלו אל תקרי וממקדשי אלא וממקודשי תחלו מיד מה כתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית וכתיב ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר" ופירשו [מתנות כהונה על מדרש רבה איכה פרשה ב]: "איזה מן הצדיקים מסר נפשו עליך להוכיחן ואף אם ימיתוהו". הרי לך שבלא מסירות נפש להוכיחן לא היו יכולים לפעול כלום אע"פ שבודאי היו צדיקים גדולים וכל זמן שרשעים בעולם אין כח בצדיקים להגן.

ועוד אמרו [מדרש רבה איכה פתיחתא]: "ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל ברבי יצחק אמר מצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאסה של תורה שנאמר על מה אבדה הארץ על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורת ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרי כתיב (ירמיה ט"ז) ואותי עזבו ואת תורת לא שמרו הלואי אותי עזבו ותורת שמרו מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב" וביארו המפרשים [כלי יקר דברים כז:יב]: "ומה מאד מסכים לזה מה שדרשו אשר לא יקים זה הלומד תורה שלא לשמה והיינו דבר שבסתר שהוא לומד לשם יוהרא ואין כוונתו כדי לקיים המצות ומי יוכל לעמוד על דעתו ואפילו מהש"ר טעו בזה כארז"ל (ב"מ פה) על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פירשוהו עד שפרשה הקב"ה בעצמו ויאמר על עזבם תורת וכו', כי בנגלה היו רואים אותם עוסקים בתורה אבל לא ידעו שלמדו שלא לשמה וכשבאו לידי מעשה עזבוהו".

וקשה למה נענשו על שלא מחו כיון שהיה חטא בסתר בלבם שאפילו המלאכים והנביאים לא ידעו מזה כדלעיל וכמו שאמרו [רש"י דברים כט:כח]: "ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ והלא אין אדם יודע מטמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים". וע"ז תרצו רבותינו [בבא מציעא פה:]: מפני שלא ברכו בתורה תחילה וזה דבר שבגלוי והיה להם לחקור למה באמת לא מברכים ואז זה בכלל: "לנו ולבנינו" ונענשו הרבים.

או יאמר לפי פירוש אחר [או"ח ויקרא כו:טו]: "לא יבא עונש האמור אלא עד שיגיעו לגדר האחרון שכופר בעיקר, וטעם שלא אמר הכתוב גדר האחרון לבד, בא להודיע סיבת הסיבות שתסובב לאדם לבא למדה זו האחרונה, וממשמעות הדברים תשכיל כי בהכשל בראשונה יתגלגל וירד מטה מטה עד מדה האחרונה ומעתה יובן מאמר הנביא

ספר שבט דוד

(ירמ' ט') על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתיה שהיא סיבה הראשונה שממנה יצאו כל פרטים הרעים רח"ל. ר"ל שנענשו על שכפרו בעיקרוהגיעו למדת הזאת מפני שבתחילה לא למדו תורה לשמה וכיון שכפרו בעיקר היה להם לצדיקים לעמוד בתוקף נגד הרשעים עד מסירות נפש ובגלל שהיה אז היכולת להם לעשות זה נענשו כשלא מחו אף אם ימיתוהו אותם עזי פנים שבדור.

ולענינינו נתבאר שיכולים לומר שתנאי הוא שבשביל שהצדיקים יגינו הם צריכים לעשות דין ברשעים תחילה או עכ"פ לחזור אותם בתשובה הכל לפי הענין והדור ואחר כך הוא בכחם לבקש רחמים לכפר מכל וכל העון.

ה) למסקנא.

ומה שהוכחנו בכל המאמר הזה הוא שהענין של צדיקים מגינים הוא דבר שגילו אותנו חז"ל ברוח קדשם ובקבלתם הנאמנה להודיע לנו החשיבות של החזקה בתלמידי חכמים ובישיבות הלומדים ומלמדים תורה לשמה וכ"ש החשיבות של תינוקות של בית רבן המקיימים את העולם ומגינים עלינו. וגם לדעת דרכי השם ית' איך הוא מביא טובות לעולם בשביל מעשה הצדיקים.

אבל אין לנו לסמוך על זה ליכנס למקום סכנה וכדומה או לחשוב שיגינו עלינו אם אנחנו חוטאים ולא מתחרטים וחוזרים בתשובה כי הוא ענין נסתר ונעלם מכל חי איך מודדים הזכויות כנגד העבירות ותלוי ג"כ ברשעת הרשע ולא לגמרי בצדקת הצדיק [עי' רמב"ם הלכות תשובה ג:ב] ואז אפילו צדיק כמשה רבינו ע"ה לא יהיה ביכולתו לפעול מאומה אם רשעת הרשעים מביא חרון אף כמו שכתבנו לעיל. ותלוי ג"כ בכמה יכול הצדיק להשפיע על הרשע לשוב בתשובה וכל הענינים האלו כמובן אין בקוצר דעתינו לדעת אותם על בוריין לאמיתתם וכ"ש בדורינו שאין לנו נבואה.

חלק א' – יסודות שכר ועונש

מאמר ג. מה הם ניסים ולמי עושים לו נס.

”גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך” [תהילים קיט:יח].

(א) למה צריכים לברר מה הוא נס ולמי עושים לו נס.

הרבה אנחנו שומעים מניסים ונפלאות בכל התנ"ך ודברי חז"ל והנה באמת צריכים אנחנו לבאר מה הוא נס כי לפעמים טועים בדברים שאינם ניסים לקרא אותם ניסים כשאינם ניסים והם דרך הטבע וכן יש ניסים שבהשקפה ראשונה נראים כדרך הטבע ובאמת אינם אלא ניסים עצומים.

ואם ישאל השואל למה הצורך לדעת את זה ומה נפקא מינה והתשובה הוא שיש נפקא מינה גדולה מאוד לדעת את זה כי לעולם ישתמשו בזה מסיתי הדורות להמשך לב השומעים להם וכשנדע בברור מה הוא נס ומה אינו, יהיה לנו כח לעמוד בנסיון ולא להתחשב כלל בדברי המסיתים. ואע"פ שאינם אמונתנו נתיסדה ע"י ניסים, כמו שכתב הרמב"ם [עיי' רמב"ם הלכות יסודי התורה ח:א], מ"מ בעיני האנשים הנסים הם ראייה לאמיתת הענין וקשה מאד להם להבין אחרת ולפיכך השתמשו בסיפורי נסים כל המסיתים מעולם וחובה עלינו לברר הענין הזה להמון בית ישראל מה הוא נס ולמי עושים לו נס. וכ"כ הגר"א ז"ל [אדרת אליהו עה"ת דברים יג:ב]: **”או מופת**. הוא שינוי הטבע. והוא לשון פיתוי כי שינוי הטבע מפתה לב האדם להאמין דברי המפליא לעשות”.

והנה המילה "נס" פרשו ז"ל [רש"י במדבר כא:ח]: **”על נס**. על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז וכן (ישעיה ל) וכנס על הגבעה. (שם מט) ארים נסי. (שם יג) שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס”.

כלומר שהנס שהוא שינוי דרך הטבע הוא דבר שבולט לעין וכולם יכולים לדעת שהוא אינו טבעי, לאפוקי ממי שאומר דבר שאפשר בדרך הטבע וקורא אותו "נס" שזה טעות גמור.

והפוסקים [ט"ז או"ח רי"ט ס"ק ו] כתבו לענין ברכה על נס: **”דברכת הנס נתקן תוספת על מה ששייך לברכת הגומל** בדבר שהוא חוץ לטבע לגמרי והכל מודים שאצבע אלוקים היא”.

וכעין זה כתבו לענין נס חנוכה [פרי מגדים או"ח סי' תרעג במשבצות זהב]: **”משא"כ בני"ח ע"י יהודית שחתכה ראש האויב אע"פ שהכל מאתו ית' לא היה כ"כ** מפורסם לכל ועסי רי"ט ט"ז ו' נס הוא דבר המוכח וניכר שיוצא חוץ להיקש העולם כמו שים על נס כו' ולפי"ז שעשה נסים בני"ח רק על השמן לא המלחמה”.

וכ"כ המהר"ל [ספר נר מצוה עמוד כ"ב]: **”ועוד יש לומר שיעקר מה שקבעו** ימי חנוכה בשביל שהיו מנצחים את היונים רק שלא היה נראה שהיה כאן נצחון הזה על ידי נס שעשה זה השם יתברך ולא היה זה מכחם וגבורתם ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה שידעו שהכל היה בנס מן השם יתברך, וכך המלחמה שהיו מנצחים ישראל היה מן השם יתברך”.

ודבר פלא הוא מאוד שהרי אמרו ז"ל בברכת משה ללוי [רש"י דברים לג:יא]: **”ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי** ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה” ואיך אמר שאינו נס, אבל כיון שנצחון המלחמה אפשר להסביר דרך טבע שהמועטים יבואו בתחבולות כמו שבאה יהודית שחתכה ראש האויב לא היה ניכר הנס.

והנה לקבוע אמירת הלל לדורות א"א א"כ יש נס נגלה ומפורסם שהכל מודים שהוא נס והוא איסור חמור ונורא עד מאוד ה' ירחם לקבוע אמירת הלל על נס ואינו נס לפי מה שאמרו חז"ל שהוא נס, כמו שכתוב בספרים [מדרש תלפיות ענף הלל הגדול]: **”בפרק כל כתבי הקדש אמר ר' יוסי יהי חלקי באומרים הלל בכל יום איני והאמר מר** הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף כי קאמרינן בפסוקי דזמרא ע"כ וזה לשון רש"י ז"ל הרי זה מחרף ומגדף שנביאים הראשונים תיקנו לומר בפרקי' לשבח והודאה כדאמרינן בערבי פסחיס וזה הקורא תמיד בלא עתה אינו אלא

ספר שבט דוד

כמזמר שיר ומתלוצץ וגו' ויש אומרים מפני שחות' בו יהללך ונמצא שאומר ברכה לבטלה ואינו נראה כלל דמה טעם לומר שמפני שאומר ברכה לבטלה יהא מחרף ומגדף ועוד הכא קורא הלל סתם אמרו משמע דאפילו בלא ברכי' הוא מחרף ומגדף וגו' נראה טעם אחר בהיות שהלל נאמר על הנסים נגלים כיציאת מצרים וכדומי' וזה כשאומרו בכל יום שאין נס נגלי' נראה כמתלוצץ ואומי' אני מהללו על הנסי' הנגלים שעשה ביום זה ונס אינו כמשל אדם האומר לחברו דרך ליצנות אני מכבדך על החסדים שקבלתי ממך והוא לא קיבל ממנו חסד וא"כ כיון שאינו מקבל ממנו חסד ומכבדו ואומר שמכבדו על שמקבל חסד ממנו הוא להתלוצץ ממנו כך האומר הלל בכל יום בלי קבלת נס נגלי' ומפורסם הרי הוא כמתלוצץ כמדובר ואין לך חירוף וגידוף גדול מזה א"נ כיון שהלל נאמר בזמן שנעשה נסים לישראל כגון בניסן על יציאת מצרים בשבועות על מתן תורה וכו' וזה האומרו בכל יום שלא בזמן הניסים הוא ככופר ואומר כך נעשו נסים בזמנים שהוקבע לאומרו כימי' האלו שאני אומר שלא נעשה בהם נסים וכיון שכופר בנסי' שעברו אין חירוף וגידוף גדול מזה שמכריז ואומר שלא היה בכחו ח"ו לעשות נסים". ומכל זה יוצא שלקבוע חנוכה שגומרים בו את ההלל היה צריך נס מפורסם ונגלה שתצא מהיקש הטבע לגמרי ואין לומר הלל או כ"ש לקבוע אמירת הלל ח"ו על נצחון במלחמה שאפשר שהיה בדרך הטבע רק על נס השמן שהוא מפורסם. ורק החשמונאים שהיו בעלי רוח"ק וצדיקים עוסקים בתורה היו יכולים לקבוע זה ולדעת שבאמת נעשה נס נגלה.

והנה רואים מזה האחריות הגדול שיש לנו כשדורשים על דבר שהיה נס כי ח"ו אין לך חרוף וגדוף יותר ממי שאומר שמה שעשה הקב"ה הוא נס ואינו. ובסימנים הבאים בס"ד אבאר כמה כללים שמסרו לנו חז"ל להבין הנסים לבל יכשלו ח"ו בענין החמור הזה ולבל להאמין כלל ח"ו במה שאנחנו חושבים שזה נס ואינו, והתוצאות והמכשולות רבים ומרים רח"ל.

(ב) כי תצא מחנה על אויביך.

והנה אחד מן הכללים שמסרו לנו חז"ל הוא שאין הקב"ה עושה ניסים אלא רק לצדיקים גמורים לטובתם או לרשעים גמורים לרעתם, וזה לשון הרמב"ן זצ"ל [רמב"ן דברים יא:יג]: "והלא כבר הזכיר בכל לבבך ובכל נפשך, אלא אזהרה ליחיד ואזהרה לצבור, לשון רש"י מספרי (עקב יג). ובאור הענין, כי השם לא יעשה הנסים תמיד, לתת מטר הארץ בכל עת יורה ומלקוש ולהוסיף בדגן ובתירוש וביצהר ולהרבות גם העשב בשדה לבהמה או שיעצור השמים ויבשו, רק על מעשה רוב העם, אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות. והנה אמר כי בעשותם כל המצות מאהבה שלימה יעשה עמהם את כל הנסים האלה לטובה, ואמר כי בעבדם ע"ז יעשה עמהם אות לרעה: ודע כי הנסים לא יעשו לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים, אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם". ומזה אנחנו שומעים כמה כללים:

- הנסים נעשים רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים.
- הכל הולך אחר מעשה רוב העם.
- היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות.

והנה אע"פ שביארנו בסימן הקודם שאין נצחון במלחמה נס כלל, כי בודאי כששני צדדים יגשו למלחמה אחד מן הצדדים בהכרח ינצח, מ"מ יש בתנ"ך לפעמים מלחמות שקרה בהם ניסים כפי שמספר הנביא בנבואה שבאמת היה נס שיצא מהיקש דרך הטבע. וכן מצינו בתורה הבטחות שנאמרו ליוצאי מלחמות בתנאים שאם ישמרו אותם השם ית' יגן אליהם מכל נזק ופגע ויחזירם לביתם לשלום.

ואחד מן המקומות שמצאנו זאת בתורה [דברים כג:טו]: "כי-תצא מחנה על-אויביך ונשמרת מכל דבר רע: כי-יהיה

חלק א' – יסודות שכר ועונש

בך איש אשר לא-יהיה טהור מקרה-לילה ויצא אל- מחוץ למחנה לא יבא אל-תוך המחנה: והיה לפנות-ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל-תוך המחנה: וגו' כי יהוה אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחנך קדוש ולא-יראה בך ערות דבר ושב מאחריך”.

וביאר המפרשים [רמב"ן דברים כג:י]: “ונשמרת מכל דבר רע. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה, לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת, כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו. והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו, יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב. ועל כן הזהיר בו הכתוב, ונשמרת מכל דבר רע. ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר: ובספרי (תצא קיט) ונשמרת מכל דבר רע, שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה, אין לי אלא ערוה מנין לרבות עבודת גלולים וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם, ת"ל ונשמרת מכל דבר רע, או יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה. מה ערוה מיוחדת, מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, כשהוא אומר "דבר" אף על לשון הרע. וגם זה מן הטעם שפירשנו, כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות, שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם, כאשר אמר כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך. והנה העושה העבירות הגדולות במחנה, כאותם שכתוב בהם (ירמיה ז ל) שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ועוד, שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו, וזהו "ולתת אויביך לפניך." (שם) והוסיפו בו לשון הרע, כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת, ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים”.

ועוד כתב הספורנו [ספורנו דברים כג:טו]: “ולא-יראה בך ערות דבר. פסול בזרע, כאמרם ז"ל: שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיחסות שבישראל (קידושין ע, א). ולכן אמרו שכל מי שהיה כתוב באסטרטאי של מלכי בית דוד, היה מיחס בלי ספק (שם עו, ב)”. ובענין מלחמת מדין כתבו המפרשים [או"ח במדבר לא:ב]: “כי הנה העם אשר יצו ה' עליהם הנקמה הם עם אשר נכשלו בני ישראל בהם בעריות מהם במעשה מהם במחשבה, והגם שנגף ה' כמה וכמה סוף כל סוף ימנע מהם הנס בהם, ואדרבה יקטרג המקטרג להפילם במלחמותם לצד שמץ העון, וזה ידמה למעשה העגל שהגם שנגף ה' כל עובדיו עם כל זה יצו ה' לבל יכנס כהן גדול לפניו בבגדי זהב, גם צוה (פדר"א פ"ד) שוכני שמים לכסות בכנפיהם את רגליהם שדומים לרגל עגל לבל יתעורר המקטרג, ומכל שכן בעת המלחמה שיתעורר המקטרג על החטא שבא מהם, וצא ולמד (סוטה מד:) שיעור החטא שיחזרו עליו מעורכי המלחמה, וכמו כן יתפסו בכל שהוא מהרהור התיעוב, ואין צריך לומר שיהיו מנועי הנס”. הרי לך שאפילו הרהור של עבירה קל יכול למנוע הנס במלחמה ואפילו אם כבר קבלו דינם על זה.

ויש שחשבו שבזמן שיש צדיקים גמורים ביניהם, אלה יגיבו על השאר שאינם צדיקים גמורים וע"ז כתבו [על רלב"ג יהושע ז:א באריכות] שאפילו במלחמת חובה ע"פ נביא כמו מלחמת יהושע לכבוש הארץ מפי הגבורה שהיו כולם צדיקים גמורים וראוים לניסים ונפלאות כמו באמת קרה להם בכל המלחמות עם ל"א מלכי כנען, בזמן שאיש אחד חטא בלי ידיעת שאר האנשים שמעל בחרם, השם ית' הוסר לגמרי ההשגחה המיוחדת להם ועזב אותם למקרים ונפלו ל"ו צדיקים גמורים עד שעשו דין בעכך כמבואר בקראי. וכ"כ הרמב"ן [ספר המצות להרמב"ם, מצות לא תעשה לדעת הרמב"ן מצוה יא] שהעובר עבירות במחנה ואפילו בהרהור הוא שמפיל את ישראל בחרב ומחלל השם ומיקר שם הע"ז שלהם בעיני האויבים רח"ל עיי"ש באריכות. ולענינינו מוכח שאין הקב"ה עושה נס אם יש איזה נדנדוד או דקדוק עבירה בקבוץ אנשים ואפילו רק באחד מהם.

ובנוסח על הניסים שבחנוכה [סידור נוסח אשכנז]: “מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך” מבואר למה הזכיר צדקותם וטהורתם של החשמונאים כי א"א לתאר לפי התורה אחרת, שיביאו ישועה לישראל והם לא צדיקים גמורים וכדלעיל, אבל למה יזכיר זדים ביד

ספר שבט דוד

עוסקי תורתך. ונראה לפרש ע"פ מה שכתוב [משנה אבות ג:ו]: "רבי חלפתא איש כפר חנניה אומר: עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם" ועיקר הצלחת הצדיקים במלחמה ע"י השראת השכינה במחנה הצבא כמו שנמצא בתרגום [תרגום אונקלוס דברים כג:טו]: "ארי יי אלהך שכנתה מהלכא בגו משריתך לשזבותך ולממסר בעלי דבבך קדמך" ולכן לא יצוייר שיהיה השכינה אפילו בין הצדיקים הגמורים בזמן שאינם עוסקים בתורה במחנה המלחמה עצמו וכמו שמצינו באגדה [מגילה ג.] שיתאונן שר צבא השם ליהושע על שבטלו תלמוד תורה במחנה.

וכתוב במדרש [מדרש רבה ויקרא כו ובמדבר יט]: "רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר וגו' אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודת כוכבים היו ועל ידי שלא היו בהם דילטורין יוצאין למלחמה ונוצחין הוא שאמר עובדיה לאליהו (מלכים א יח) הלא הגד לאדוני את אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' ואחביאם ואכלכלם לחם ומים אם לחם למה מים אלא מלמד שהיו המים קשים להביא לו יותר מן הלחם ואליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמי למלכא". וזה לק"מ על מה שהסברנו לעיל כי אחר שהנחנו יסוד שנצחון במלחמה הוא על דרך הטבע וכ"ש כאן שהיו לוחמים נגד עמים עו"ג. ולא נזכר במדרש הזה שהעמיד הקב"ה החמה באמצע הרקיע או זולת מן הניסים שקרהו לגדולי הצדיקים אלא מדבר בנצחון ע"ד הטבע. והמהרי"ץ ז"ל כתב [תורת מהרי"ץ עה"ת פ' בלק]: "נראה כי אמרו חז"ל (מ"ר פ' אמור פכ"ו) אבל דורו של אחאב כולן עובדי ע"ז היו ועל ידי שלא היו בהן דילטורין היו יוצאין למלחמה ונוצחין ע"כ. הטעם כי העיקר והיסוד במלחמה הוא האחדות, שכל אנשי המלחמה יהיו כגוף אחד וסורים למשמעת הראש ומנהיג המלחמה, וכל הממרה את פי שר הצבא אחת דתו להמית, אבל אם אין אחדות ביניהם, זה אומר בכה וזה אומר בכה וכל. אחד חושב רק על רעת חבירו ורוצה להיות מתנשא לכל לראש, זהו תחילת נפילה כי אז אי אפשר לעמוד נגד האויב", דהיינו שחז"ל באו ללמדינו גנות הלה"ר והמחלוקת והתועלת שבא אם מתרחקים מזה ואיך זה עוזר אפילו במילי דעלמא ולא באו ללמדינו שהקב"ה יעשה ח"ו ניסים לרשעים עו"ג וע"ד זה יכולים לפרש המאמרים הדומים לזה.

ג) גן נעול אחרות.

גרסינן בגמרא [ברכות כ.]: "אמר ליה רב פפא לאבבי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא וגו' אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם". ופירשו המפרשים [עיון יעקב בעין יעקב ברכות כ.]: "וכמו שמסרו נפשם על קידוש השם שלא כדרך הטבעי כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו כן נעשה להם נס שלא כדרך הטבעי". וזה המסירות נפש היה למעלה ממה שהיו חייבים מן הדין [עץ יוסף בעין יעקב ברכות כ.]. ומזה יצא לנו שהקב"ה משנה הטבע לעשות נס לצדיקים כי הם משנים טבעם לעשות רצון קונם, מדה כנגד מדה.

ועד"ז יכולים אנו לפרש כמה מאמרי חז"ל בענין הניסים:

- כתוב בגמרא [קידושין מ.]: "כל הבא דבר ערוה לידו וניצל הימנו עושין לו נס". והענין הוא לפי מש"כ [משנה מכות ג:טו]: "ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו, הפורש ממנו מקבל שכר - גזל ועריות, שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמתן, הפורש מהן, על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו, עד סוף כל הדורות", דהיינו שטבע האדם ללכת אחרי העריות שהם כאש הבוער בקרבו וכמו שאמר רב עמרם חסידא ליצה"ר [קידושין פא.]: "חזי דאת נורא ואנא בישרא" וטבע האש לשלוט על הבשר ולא להיפך וזה שמתגבר על היצה"ר הוא שלא כדרך הטבע ולפיכך עושים לו נס.
- מה שכתוב על ישראל בזמן שיצאו ממצרים [שיר השירים רבה ד]: "רבי הונא בשם בר קפרא אמר בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים וגו' ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה" ומזה זכו לכל הניסים כי היו גרים במקום מושחת ומלא זמה כמצרים והם גדרו את עצמם מן העריות. ומדרש אחר אומר על יוסף הצדיק

חלק א' – יסודות שכר ועונש

כשנמנע מלעבור על גילוי עריות עם אשת פוטיפר [מדרש תנחומא וישב סי' ט]: "מיד וינס ויצא החוצה, א"ל הקדוש ברוך הוא אתה נסת ויצאת חוצה חייך הים ינוס מפני ארוך שנא' (תהלים קיד) הים ראה וינוס" דהיינו שמפני שרווק בן י"ז שנה היצה"ר בוער בתוכו ובכל זאת נסה לעשות רצון בוראו זכו ישראל לנס קרי"ס, והכוונה שמפני שיוסף גדר את עצמו מן העריות גדרו כל הזכרים מן העריות כי הוא היה המתחיל בקודש בגדר ובזה החליש הקליפות [עי' שיר השירים רבה ד עם עץ יוסף] וזכו בני ישראל להיות עמו נטפל בניסו כנושאי ארונו משא"כ המצרים שהיו שטופי זמה טבעו בים ולא זכו לנס [עי' כלי יקר עה"ת בראשית לט:יב].

- מה שכתוב [שבת לב.]: "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס", וכמעשה של הרן בן תרח אחי אברם שאמר שאם אברהם ינצח יהיה שלו ואם לאו יהיה של נמרוד, שלא עשו לו נס כמו שעשו לאברהם אע"ה והטעם כמו שאמרו [ילקוט שמעוני ח"א סי' תרמג]: "כל המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס ושלא לעשות לו נס עושין לו נס" [עי' מדרש בראשית רבה לח עם עץ יוסף ומתנות כהונה]. ונ"ל הטעם למה אין עושין נס למי שסומך על נס כי עצם הנס הוא שינוי דרך הטבע ועושין לו רק למי שיוצא בהנהגתו מדרך הטבע להפקיר חייו כי מושרש עמוק בטבע האדם לרדף אחר חייו וזה שאינו סומך על נס מתנהג חוץ מדרך הטבע משא"כ מי שסומך על הנס ודו"ק היטב כי זה נכון.

- מה שנאמר באברהם אבינו בשעת העקידה [סנהדרין פט:]: "ויאמר קח נא את בנך רבי שמעון בר אבא אין נא אלא לשון בקשה משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצחן לימים עמדה עליו מלחמה חזקה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש אף הקב"ה אמר לאברהם ניסיתך בכמה נסיונות ועמדת בכלן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים" ופרשו ע"ז [עי' ערוך לנר סנהדרין פט:]: שהמלחמה במשל הנ"ל היה בין הקב"ה למקטרגים כי עשה ניסים גדולים בעד אברהם כמו במלחמת המלכים [עי' תענית כא.]. ועדיין לא היה ראוי לכל זה ולכן ביקש ממנו שלא יפול בנסיון זה שאז ינצח מדה"ד בטענתה על אברהם שהניסים הראשונים היו לשוא ח"ו. וכן כתב רש"י ז"ל [רש"י בראשית כב:יב]: "כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חיבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה".

ונראה להוסיף שמה שאברהם הראה בנסיון זה הוא שהיה ראוי שהקב"ה יתנהג עמו למעלה מן הטבע כמו שהוא התנהג א"ע למעלה מן הטבע, כמו שכתבו ז"ל בענין העקידה [רבינו בחיי בראשית כב:א]: "אבל פעולה זו לא היתה כשאר הפעולות והנסיון הזה לא היה כשאר הנסיונות אין הטבע יכול לסובלו ואין הכח המדמה יכול לחשבו" עיי"ש הפרטים באריכות.

- ידוע מה שכתוב בגמרא [שבת נה.]. בענין הצדיקים בעת חרבן הבית שהיה להם למחות בעוברי עבירה ולא מיחו בתוקף הנדרש מהם דהיינו אף אם יכנסו לסכנה בשביל זה [עי' מדרש רבה איכה פרשה ב עם מתנות כהונה]. ותמהו ע"ז המפרשים דהרי אינו מחויב לפי ההלכה למסור נפשו על התוכחה [עי' שו"ע יו"ד קנז:א]. וראיתי כתוב ביעב"ץ [בירת מגדל עוז אבן בוחן פנה א' סי' כא]: "ויש עוד מן קדוש השם והוא להכניס עצמו לסכנה כדי להעמיד הדת על תלה ולפגוע בעוברי עבירה כענין פנחס וראב"ה כדאמד' פמ"ש מ"ש ראשונים דאתרחיש להו ניסא משוס דמסר' נפשיהו על ק"ה ובכלל זה המזהיר ומזכיר לעם הדרך הישרה הטובה להם ואינו חושש על עצמו וממונו רק להיטיב לזולתו ולכבוד קונו אין קדוש השם גדול מזה". למדנו מדבריו ז"ל שאע"פ שאינו מוייב הוא קדוש השם ורשאי [ועי' בש"ך שו"ע יו"ד קנז:א ס"ק ב].

והצדיקים בזמן חרבן היה הצלתם תלויה בדרך נס כי קי"ל שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים [עי' בבא קמא ס.]. ואם לא שעשו פעולה מעל דרך הטבע למסור נפשם בעד השם לקדש את השם ע"מ ליהרג לא היה המדה להציל אותם בדרך נס ומתו.

ויש להבין עוד דבר בענין הניסים והוא שבעלי הניסים צריכים להיות בעלי תורה ונבונים ותלמידי חכמים, וזה מה שאנו אומרים בנס של חנוכה: "ומסרת וגו' וזדים ביד עוסקי תורתך", וזה מכמה טעמים:

ספר שבט דוד

- כמו שראינו לעיל תנאי חשוב הוא לנס שיהיו בעלי הניסים נקיים מכל שמץ ונדנדוד של גילוי עריות מכמה טעמים שנזכרנו לעיל כגון השראת השכינה במחנינו ופעולות כנגד הטבע כדי שיתנהג הקב"ה עמנו ע"ד מעל הטבע. והפוסקים כתבו [שו"ע אה"ע כה:א]: "יפנה עצמו ומחשבתו לד"ת וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מהחכמה" וגם אמרו בגמרא [קדושין ל:]: "הקב"ה אמר להם לישראל בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו שנאמר הלא אם תטיב שאת ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנא' לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בכך שנאמר ואלו תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו וגו' תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בכך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ וגו'" הרי לך שרק מי שהוא בעל תורה ועוסק בתורה יכול להכין א"ע לטהרת הלב הנדרשת לפי חז"ל להגיע לנס.
- כמו שהוכחנו לעיל באריכות, הנס למעלה מדרך הטבע הוא הנהגה מדה כנגד מדה לצדיקים שהולכים בדרך התורה למעלה מן הטבע וזה לא יתכן אלא בתלמידי חכמים כמו שכתבו המפרשים [רבינו יונה על פרקי אבות ג:ה]: "אבל עם הארץ מעורב עם הבריות במדות חשובות ויש בו מקצת דעות ישרות יודע להשמר וישמור נפשו מן הפשעים ויוכל להיות צדיק ולעשות ולקיים במה שאומר לו שנצטוו אך אל מעלות החסידות לא יוכל להשיג כי אם גדול בתורה. שהיא מדה שצריכה טהרת הלב וזכות הנפש ואין זה בידו חכמה להטותו מן הקו האמצעי אל הקצה האחרון שיעשה לפנים משורת הדין. ועל זה נקרא עם הארץ מפני שהוא עמהם בדרך ארץ. ולפי שרוב בני העולם כמותו".

ד) ונתן אליך אות או מופת.

עד כאן דברנו מניסי הצדיקים הגמורים שהקב"ה עושה להם ניסים למעלה מדרך הטבע מגודל קדושתם וגדלתם. אבל לא זכרנו מאומה ממה שכתב הרמב"ן [על' רמב"ן דברים יא:ג] שהקב"ה לא יעשה הניסים אלא לצדיקים הגמורים או לרשעים הגמורים, ומה הענין של הניסים לרשעים הגמורים.

אבל זה מה שנזכר בתורה בנביא השקר [דברים יג:ב-ו]: "כי-יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת: ובא האות והמופת אשר-דבר אליך לאמר נלכה אחר אלהים אחרים אשר לא- ידעתם ונעבדם: לא תשמע אל- דברי הנביא ההוא או אל-חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את-יהוה אלהיכם בכל-לבבכם ובכל-נפשכם: אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת-מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון: והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר-סרה על-יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן-הדרך אשר צוץ יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך:".

וביאר הרמב"ם [הלכות יסודי התורה ח:ג]: "לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו אין שומעין לו וגו' לפי שנבואת משה רבינו אינה על פי האותות כדי שנערוך אותות זה לאותות זה אלא בעינינו ראינוה ובאזנינו שמענוה וגו' לפיכך אמרה תורה שאם בא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא שהרי זה בא אליך באות ומופת להכחיש מה שראית בעיניך והואיל ואין אנו מאמינים במופת אלא מפני המצות שצונו משה היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה שראינו ושמענו" וכתב עוד [על' ברמב"ם הלכות יסודי התורה ט:א-ד] שיש לשמוע לנביא לבטל מצות לשעה לצורך כמו אליהו בהר הכרמל עיי"ש הפרטים באריכות ולא הבאתי הלשונות ולענינינו כתב עוד [הלכות יסודי התורה ט:ה]: "בד"א בשאר מצות אבל בעבודת כוכבים אין שומעין לו ואפילו לפי שעה ואפילו עשה אותות ומופתים גדולים וגו'". ואמרו בגמרא [סנהדרין פט:]: "תניא רבי יוסי הגלילי אומר הגיע תורה לסוף דעתה של עבודת כוכבים לפיכך נתנה תורה ממשלה בה שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו".

חלק א' – יסודות שכר ועונש

ומ"מ רואים שיש לפי דעת התורה אפשרות של ניסים ומעשיות למעלה מן הטבע הן מצד רוח הטומאה להגיד ע"י שדים [ע"י רשב"ם דברים יח:יג], הן מצד השטן [ע"י רש"י שמות לב:א] הן מצד כשפים להראות דברים מתמיהים וחוזן מן הטבע להטעות תמימים ולהשיב לבם מדרך התורה לדרך הטומאה [ע"י רמב"ם הלכות יסודי התורה ח:ג, ט:ה].

ויש הרבה מקומות בדברי חז"ל שדברו מניסים מצד הטומאה להטעות את הצדיקים מדרך האמת ואביא מקצתן:

- "א"ל רבא בר רב יצחק לרב יהודה האיכא בית עבודת כוכבים באתרין דכי מצטרין עלמא למטרא מתחזי להו בחלמא ואמר להו שחטו לי גברא ואיתי מטרא שחטו לה גברא ואתי מטרא א"ל השתא אי הוי שכיבנא לא אמרי לכו הא מלתא דאמר רב מאי דכתיב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו: [עבודה זרה נה.].
- "וקרא שמות לכל הבריות שנא ויקרא אדם שמות לכל הבהמה וגו' וכיון שראו מלאכי השרת אמרו אם אין אנו באים בעצה על אדם שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולין בו וגו' וירד וראה כל הבריות שברא הקדוש ברוך הוא ולא מצא חכם להרע כנחש וגו' והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו וגו' משל למה הדבר דומה לאדם שיש בו רוח רעה וכל המעשים שהוא עושה וכל הדברים שהוא מדבר מדעתו הוא מדבר והלא אינו עושה אלא מדעת רוח רעה שיש עליו כך הנחש כל מעשיו שעשה וכל דבריו שדבר לא דבר ולא עשה אלא מדעתו של סמאל" [פרקי דרבי אליעזר י"ג].
- "ואמרית להון למאן אית דהב פריקו ויהבו לי וטליקתיה בנורא ועאל סטנא בגויה ונפק מיניה דמות עיגלא הדין" (ועאל סטנא בגויה. דיוקו כדאיתא במגילה פרק הקורא רבי שמעון בן אלעזר אומר לעולם יהא אדם נזהר בתשובה שמתוך תשובה שהשיב אהרן ויצא העגל הזה פקרו המינים לכן מתרגם ועאל השטן בתוכו שלא היה כן בטבע כמשמעות פשוטיה דקרא אלא שהשטן היה גרמא בנזקים) [תרגום יונתן שמות לב:כד עם פירוש יונתן].

וכתב רש"י [רש"י דברים יג:ב]: "וא"ת מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם". הרי לך שהניסים מצד הטומאה באין לניסיון לתמימים והנה הוא ניסיון קשה, מי יוכל לעמוד בו. ולפיכך חובה עלינו ללמוד וללמד לתלמידינו ולבנינו עיקר זה לבל יכשלו בניסיון ח"ו.

ואיתא במשנה [משנה מגילה ד:י]: "מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם, והשני נקרא ולא מתרגם" ופרשו [מלאכת שלמה משנה מגילה ד:י]: "מעשה העגל הראשון נקרא ומיתרגם. דלהוי להו כפרה. והשני נקרא ולא מיתרגם. פי' רש"י ז"ל עגל השני שחזר אהרן וספר כל המעשה הוא קרוי מעשה עגל שני שכתוב בו ויצא העגל הזה לא מיתרגם פן יטעו עמי הארץ לומר ממש היה בו שיצא מאליו אבל המקרא אין מבינין". וכתב הגמרא [מגילה כה.]: "מעשה עגל השני נקרא ולא מתרגם איזה מעשה עגל השני מן ויאמר משה עד וירא משה תניא ר"ש בן אלעזר אומר לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המערערים (העיזו פניהם לומר יש ממש בע"ז [רש"י מגילה כה.]) שנאמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה". וכתבו המפרשים [בן יהודע מגילה כה.]: "לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו. נ"ל בס"ד נקיט לשון לעולם, לומר אפילו אם מדבר עם אדם גדול דליכא למיחש למטעי. עכ"ז יהיה זהיר בשביל שישמעו הדברים לאחרים ויטעו. או יובן אפילו אם זה המדבר דרכו לדקדק לתפיס לשון קצר, ואם יחוש לטעות יהיה מוכרח להאריך יזהר בכך אע"ג דיאריך בלשונו".

הרי לך שצריכים זהירות יתירה כשמספרין מעשיות מתמיהים בפני גדולים בתורה ואין לומר בפני עמי הארץ כי יכול לצאת מזה חרבה שיאימנו ח"ו בדעות משובשות ובניסי הרשעים ויצאו כמה תקלות ושבושים ונמצא שבמקום החזקת

ספר שבט דוד

התורה יהיה להיפך ל"ע. אלא העיקר הוא ללמוד וללמד כללי חז"ל בענין הניסים ולא לסמוך על האחרים שיבינו אלא רק ללמד הכללים לאנשים וכל אחד בס"ד יגיע אל האמת לבד.

וכתב החזו"א ז"ל [חזון איש יורה דעה ב ס"ק ט"ז]: "ונראה דאין דין מורידים אלא בזמן שהשגחתו ית' גלוי' כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל. והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדות בהטיית היצר לתאוות והפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניית לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה שיהי' בעיניהם כמעשה השחתה ואלמות ח"ו וכיון שכל עצמנו לתקן אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת".

ומדברי החזו"א יוצא לנו שכיון שאין בדורינו עתה ניסים גלויים כ"כ זה לימוד זכות לדור. ומה יאמר מי שאומר שבזמנינו יש ניסים גלויים כמו בתקופות הקדמונים ז"ל. ואפילו בזמן האמוראים הקדושים שמארייות גברו ומנשרים קלו לעשות רצון קונם וחפץ צורם תמהו למה לא היו ניסים כמו בדורות שקדמו להם [עי' ברכות כ.]. ומה אנחנו ישיבו אחריהם. אלא בודאי שאנחנו בזמן ההסתר והחשך ואין לנו אלא להתפלל אל אבינו שבשמים שיוציאנו מאפלה לאורה בביאת המשיח צדקינו במהרה בימינו, אמן.

ה) למסקנא.

מה שכתבנו במאמר הזה הוא מה הוא נס ולמי עושין לו נס ולמה. הוכחנו שאין הקב"ה עושה ניסים אלא לצדיקים גמורים שמתנהגים בעבודתם מעל דרך הטבע ומוסרין נפשם על קידוש השם. גם כן דברנו בניסי הרשעים הגמורים, דהיינו שיש להם זמיון ניסים להתפתות תמימים לדרכם הרע. והאחריות הגדול שיש לנו לא לדבר משום נס או מופת שלא הולך עם כללי חז"ל כי המכשול רב ויכולים להטעות תמימים לדרך לא טוב ולגרום אמונות משובשות ח"ו.

ולסיום המאמר יכולים לפרש הפסוק בדרך דרש "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" [תהילים קיט:יח] כמו תפלה שמבקשים מאת השם לגלות עינינו לניסים שהם דוקא ע"פ תורתו וכללי חז"ל ושלא להביט אל זמיון ניסים שנעשים ע"י הסטרא אחרא וכת דיליה להדיחנו מן הדרך אשר צונו השם ללכת בו.

חלק א' – יסודות שכר ועונש

מאמר ד. הנהגת הקב"ה עם ישראל.

”ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר“ [דברים לב:יב].

(א) הנהגת הקב"ה עם ישראל הוא למעלה מן הטבע.

”א"ר ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל דכתיב בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה“ [מדרש רבה ויקרא לז] וביארו המפרשים [רבינו בחיי דברים לא:טז]:”הענין שישראל אינן מסורין תחת ממשלת המזלות לפי שהכוכבים והמזלות וכל העולם נבראו בשביל צדיקים, וא"כ איך יתמנה השפל על העליון ממנו והעלול על העלה, אמנם הם ממונים על העובדי כוכבים כי כל כוכב ומזל ממונה על אומה שלו“. ומה שכתב בשביל הצדיקים, הוא מה שאמרו בגמרא [סוכה כט.]:”ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין מתיראין מכל אלו שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה עובדי כוכבים יחתו ואין ישראל יחתו“.

וכבר אמרו חז"ל [שבת קנו.]:”דא"ר יוחנן מניין שאין מזל לישראל שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה הם יחתו ולא ישראל“ וע"ז אמרו המפרשים [רבינו בחיי בראשית טו:ה]:”ואמרו אין מזל לישראל, באור הדבר בכלל ישראל, אבל בפרטם יש מזל לכל אחד ואחד, שהרי חכמת המזלות חכמה גדולה ומפוארה היא, אין רז"ל מכחישינן אותה כלל“ וכן הסכים המהרש"א [עי' מהרש"א שבת קנו.]. שיעודי התורה נאמרו לכלל ישראל ולא ליחידים וזכות הרבים מועיל לשנות המזל כשהם שומרים התורה. וכן הסכים הראב"ע [אבן עזרא שמות לג:כא]:”ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה. ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וזהו ונפלינו אני ועמך. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה. ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה. כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה. הנה יבא רעה לשונאי ישראל. והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות. ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם“.

ותדע שמה שישראל יכולים לשנות מזלם נחשב כנס גדול חוץ מדרך הטבע. ורואים זה בפורים שאע"פ שמזל ישראל היה ירוד מאד באותו החדש ושינה הקב"ה המזל ולא רק הצילם מגזרת המן אלא שגם שלטו באויביהם וקבעו פורים לדורות על נס הזה [עי' בילקוט מעם לעז אסתר ט:כז באריכות]. וכ"כ המלבי"ם ז"ל [מלבי"ם אסתר ט:כז]:”על כן באר שהשם שקראו לימים האלה פורים, היה על שם הפור להיות לזכר לתקפו של נס שהשם פורים מורה עליו שפור המן נהפך לפורנו כי המזל היה אז נגד ישראל ונהפך בהשגחת ה' המשדד המערכות“.

ולא רק עמלק בזמן אחשוורוש אלא ג"כ עמלק בזמן משה כשלחמו נגד ישראל בטחו בכח המזלות לנצחם כמו שפרשו [רבינו בחיי שמות יז:ט]:”היה עמלק גדול בחכמת האצטגנינות ובחר אנשי מלחמתו אנשים שלא יוכלו למות בשנה ההיא כי הוא ידע זה בחכמת הכוכבים והמזלות“ אבל משה ובני ישראל בתפילתם בטלו חכמת עמלק ולנצחם כמו שאמרו [רש"י שמות יז:יב]:”עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא"ה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות“. והנה ידוע שיעקר עונש של עמלק לא בא אלא בגלל החילול השם שעשו שנתקרו פחד האומות כלפי ישראל אחר קריעת ים סוף [עי' מדרש תנחומא כי תצא ט] ויש לשאול למה אחר הנס הגדול של מלחמת עמלק שהקב"ה עירבב את השעות שוב לא נפל פחד ישראל על האומות כמקודם, ויש לומר שלא כולם מכירים חכמת המערכה כ"כ להבחין גודל הנס כמו בקריעת ים סוף. וז"ש [רש"י שמות יח:א]:”וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק“ כי כיון שראה שהקב"ה משדד המערכה

ספר שבט דוד

בשבילם במלחמת עמלק שוב אין להסביר נס קריעת ים סוף שמשעה ידע לכוין את השעות ונכנס אל הים בשעה שראה לפי המערכה כמו שרצו הכופרים דהיינו עמלק להראות אל העמים אלא ראה שבני ישראל למעלה מן המזל והקב"ה הוא עשה להם נס שלא על דרך הטבע ודו"ק.

והנה ידוע שבקשו המפרשים למצוא קשר בין פורים ליום הכיפורים כי השם "כיפורים" הוא כמו "כפורים" ולפי דרכינו יש לפרש כי ביום הכיפורים נאספים בני ישראל בתשובה ובתפילה ובצדקה להעביר את רוע הגזרה ל"ע וזה הקשר לפורים שבאמצעות הני תלת משנה הקב"ה גזרת המערכת בעדם. ומזה נראה גודל החשיבות וגודל הכח שביום הכפורים לבטל הגזרות.

ואמרו חז"ל [תענית כו:]: שביה"כ היו בנות ישראל יוצאת וחולות בכרמים והנה לכאורה קשה הלא יום כיפור הוא יום הדין ושרוים בתענית וצריכים לבקש מאת השם לבטל הגזרות ומה המקום לאסוף בזה היום דוקא ולא ביום אחר. ואפשר לומר שמה שאמרות הנשים [תענית לא. ע"פ גרסת העין יעקב] כשיוצאות וחולות הכרמים מדבר בדרך רמז מה שאומרים המתפללים ביום הכפורים והם שלשה כיתות כנגד השלשה דברים שהעולם עומד, תורה עבודה וגמילות חסדים [אבות א:ב]:

- תנו עיניכם ביופי – הם בעלי תורה שאומרים להשם לבטל הגזרה בזכות לימוד התורה שהיא הנותנת יופי ומתקשט הנשמה [עי' דרך חיים אבות ו:ח] וכמו שאמר שלמה [משלי א:ט]: "כי לויית חן הם לראשך וענקים לגגרתך".
- תנו עיניכם במשפחה – כנגד העבודה ועבודה זו משפחה כי הכהנים בעלי היחס הם שמקריבים הקרבנות וכמו שאמרו [משנה קידושין ד:ה]: "אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה". ג"כ יכול להיות התפלה ע"ד שאמרו [יבמות סד.]: "לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע".
- תנו עיניכם בבעלי ממון – הם בעלי גמילות החסדים שעושים מצות בממנם.

ויש ג"כ הנשמות המכוערות שאין להם לא תורה ולא עבודה ולא גמילות חסדים. והנה עבודה וגמילות חסדים לא תמיד הם ביד האדם לקיימן כי בעוה"ר נחרב הבית ואין אנחנו יכולים לעלות ולראות בבית הבחירה לעשות חובותינו וגם לא כל אחד מישראל זוכה להיות כהן ואין אדם בוחר הוריו וכן לא כל אחד זוכה להורים צדיקים. וכן הדבר בגמילות חסדים לא כל אחד זוכה לממון. אבל תלמוד תורה כתב הרמב"ם [הלכות תלמוד תורה א:ח]: "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזור על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה" וזה מכון כנגד הנשים המכוערות שמבקשות תכשיטי זהב וכמו ששנינו [משנה נדרים ט:]: "בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מנותן" [ועי' בעץ יוסף תענית לא. באריכות]. ולכן לפי דרכינו הנשמות המכוערות מבקשים שיזכו לתלמוד תורה. ודקדקו הלשן של המכוערות "ובלבד שתעטרנו בזהובים" מהו "ובלבד". אז יש לפרש ע"פ מה שאמרו [כריתות ו:]: "א"ר חנא בר בזנא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה ממושעי ישראל אינה תענית". ופירשו ע"ז [שער הציון או"ח תרי"ט ס"ק ד]: "בא לרמז שאין לנו להקל ברשעים פושעי ישראל שלא יהיו בכלל תעניתנו ותפלתנו והיינו כי שם שמים מתעלה ומתקדש בשעה שהרשעים חוזרים בתשובה ורוצים להתאגד ולהתנהג כמעשה הצדיקים [פרישה]". וזה הנשמה שאין לה לא תורה ולא עבודה ולא גמילות חסדים מלמדים אותה להתפלל וזה "קחו מקחכם לשם שמים" שיתפלל שיזכה לתורה לעבודה וגמילות חסדים אבל באמת למה נשארה בלא תורה עבודה וגמילות חסדים, אין זה אלא בגלל שרדפה עניני עוה"ז ואם באה להתפלל על עניני שמים לא יהיה תפלתה מעומק הלב וכתוב [תהלים קמה:יח]: "קרוב יהוה לכל-קראיו לכל אשר יקראהו באמת" וגם הלא השם יודע שרוצה עושר וממון ולא יהיה כגונבת דעת העליונה ח"ו. אז בדרגא הפחותה שנמצאה עכשיו הנשמה צריכה להתפלל לשם שמים כי באמת כל יהודי חפץ לעשות רצון השם ב"ה [עי' רמב"ם הלכות

חלק א' – יסודות שכר ועונש

גירושין ב:כ] ולהוסיף כונה שתבא התפלה מעומק הלב מוסיפה בתפלתה: "ובלבד שתעטרנו בזהובים" דהיינו שיהיה לה ג"כ עושר ובה יתפללה ג"כ לשם שמים ויענה.

או יאמר ע"פ הדקדוקים הנ"ל שהם כנגד תשובה ותפלה וצדקה, תשובה הוא היופי שהאדם עושה מעשיו הרעים יפים דהיינו שמהפך אותם לזכויות אם עושה מאהבה [על' יומא פו:]: והם הבעלי תשובה, תפלה הוא המשפחה כמו שפירשנו לעיל, וצדקה הם בעלי ממון. ומה שמבקשות הנשמות המכוערות דהיינו המלוכלכות בחטא ח"ו הוא התשובה כמו שאמר רחמנא [דברים ל:יד]: "יד כי-קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו" כי לא כולם זוכים לתפלה או לממון כדלעיל אבל התשובה היא קרובה לכולם ומבקשים לשוב לא מיראה אלא מאהבה באופן שיתהפכו הזדונות לזכויות וזה "קחו מקחכם לשם שמים". וכל זה כשיש להם חכמת התורה לדעת לשוב מאהבה וגם ע"י עסק התורה יבואו לאהבה [על' רמב"ם הלכות יסודי התורה ב:ב והלכות תשובה יו:] וזה "ובלבד שתעטרנו בזהובים" כי העטרת היא כינוי החכמה [על' רמב"ם הלכות תשובה ח:ב].

ואם תאמר הרי בדברי חז"ל מובאים כמה וכמה מעשיות של אנשים פרטיים ששינו מזלם כגון ברתיה דרבי עקיבא ומעשה של שמואל ואבלט [על' שבת קנו.], כתבו ע"ז המפרשים [רבינו בחיי בראשית מז:כז]: "ואע"פ שמערכת הכוכבים מחייבת היות ימי האדם נגזרים, יש על כח המערכה כח עליון כפי השכר והעונש להוסיף על הנגזר וגו' וע"כ אמר שלמה כי הצדקה מדה עליונה ועצומה כחה גדול ופריה חיים, זהו שאמר בארץ צדקה חיים כלומר תוספת חיים על הנגזר. וכמו שדרשו רז"ל בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה באה לפניו אשה בשני בצורת אמרה לו ר' פרנסני א"ל העבודה שאין בקופה של צדקה כלום אמרה לו אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים עמד ופרנסה משלו לימים חלה בנימין הצדיק ונטה למות אמרו לו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק שקיים אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות, תנא הוסיפו לו כ"ב שנה. ודרך נתיבה אל מות. כלומר וכיון שכן בטוח הוא כי בדרך נתיבה לא ימצא מות, כי כל הדורך נתיבה לא יראה מות קודם הנגזר וקודם זמנו לא ימות. וכענין שכתוב (משלי י') וצדקה תציל ממות, כלומר שהיא מגינה עליו שלא ימות קודם זמנו, כי מאחר שהצדקה היא מוסיפה על הנגזר כ"ש שתגיע ותקרב הימים על הנגזר ולא ימצא מות קודם בא זמנו" והמעשים האלו היו בענין הצדקה ומצות הצדקה מסוגלת לשנות המזל.

(ב) מדה כנגד מדה.

ואחד מן העקרים בהנהגת הקב"ה הוא מדה כנגד מדה כמו שאמרו [סנהדרין צ.צ-]: "שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מניין שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה שנאמר ויאמר אלישע שמעו דבר ה' [וגו'] כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון וכתוב ויען השליש אשר (המלך) נשען על ידו את איש האלהים ויאמר הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה ויאמר הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל וכתוב ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימות" וגם אמרו [משנה סוטה א:ז]: "במדה שאדם מודד, בה מודדין לו".

ומצאתי כמה טעמים למה הקב"ה מתנהג במדה כנגד מדה:

- [ספר החנוך מצוה קעא, פרשה תזריע]: "ומשארז"ל אצלו ב"ה במדה שאדם מודד מודדין לו הכוונה לומר כי לפי מעשה האדם אם לטובה אם להפך יתכן לקבלת הגמול כי לעולם באותו הענין שישים כל מחשבותיו ויעשה מעשיו בדוגמתו ממש תמשך עליו הברכה או ההפך וכאה"כ כי לא עינה מלבו ויגה בני איש וכתוב ג"כ כי לא אל חפץ רשע אתה כלו' שהשי"ת לא יחייב ברי' מחפצו בחיוב כי האל הטוב חפץ בטוב העולם אבל האדם הוא שמחייב א"ע בנטותו מן היושר ויסיר מגופו ההכנות המכשירות אותו לקבל הטובה והמשל ע"ז

ספר שבט דוד

ההולך בדרך ישר ופנוי מאבנים ומכ"ד המכשיל ויש לדרך גדר קוצי' מכאן ומכאן ועבר א' ונתחכך בגדר ונכוה באמת אין לומר על האיש הזה שהשי"ת חפץ בכוייתו אבל הוא הגורם כי לא נזהר ללכת ביושר וכמ"כ בעל החטא מדת הדין תחייבנו עכ"פ ואין לומר עליו שהאל הטוב יחפוץ בחיובו. אבל בהמנע ממנו הטוב מצד חטאו ימצא אליו הרע וכעין ד"ז אז"ל אין דבר רע יורד מלמעלה וכלל דברינו בי כל המקרה הרע המתחדש באדם היא פעולה המתחדשת באדם בהסתרת פני השי"ת מן האיש כל' שהשי"ת הסיר שמירתו מעליו מצד חטאו שיקבל העונש הראוי לו לפי החטא ואז יצוה מלאכיו לשמור כאשר בתחלה וכמ"ש והסתרת פני מהם והי' לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלוה בקרבי מצאוני וגו' וכ' חכם א' ידענו כי השי"ת א' והשנוי יבא מהמקבלים והשי"ת לא ישנה מעשיו כי כולם בחכמה. "

- [בראשית רבה פרשה ט עם פירוש מהרז"ו]: "אמר ר' שמעון בר אבא הנה טוב מאד זו מדת הטוב והנה טוב מאד זו מדת הפורענות וכי מדת הפורענות טובה היא מאד אלא שוקד על הפורענות היאך להביאה אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בר אבא כל המדות בטלו מדה כנגד מדה לא בטלה רבי הונא בשם ר' יוסי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו לפיכך אמרו חכמים והנה טוב מאד זו מדה טובה (שוקד על הפורענות. מתקן ומדקדק להביא העונש כנגד העבירה. שיבין האדם איך נענש על חטאו מדה כנגד מדה. ויבין שהוא בהשגחה וישוב בתשובה.)" [ועי' גאון יעקב מובא בעין יעקב סוטה סי' טז].
- [ספורנו שמות יח:א]: "כי בדבר אשר זדו עליהם. כי "הציל את העם" (פסוק י) באותו ה"דבר" עצמו "אשר זדו" המצרים "עליהם" של ישראל, וגו' ובזה הורה גדלתו על כל האלהים, כי לא חשבה שום אמה שיוכל שום אחד מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר, אבל חשבו שיוכל בדבר אחד מיוחד לו בלבד."

- [כלי יקר שמות יח:א]: "שהרי אנו רואין שנדונו מדה כנגד מדה בכל מכה ומכה, וזה ודאי לפי שזה המכה בפרעה ובמצרים חפץ בטובתן של ישראל, ולפי שהרע להם פרעה ועשה כנגד רצון האל על כן נידון מדה כנגד מדה, וזה מופת חותך שזה אלהים אשר הרע לפרעה הוא אשר חפץ בטובתן של ישראל וא"כ ודאי מאל אחד יצאו שני הפכים אלו והוא גדול מכל אלהים, והמופת על זה כי בדבר אשר זדו עליהם, "

גרסינן בתלמוד [יבמות סב:]: "אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה והיה העולם שמם עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם הם העמידו תורה אותה שעה תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת אמר רב חמא בר אבא ואיתימא ר' חייא בר אבין כולם מתו מיתה רעה מאי היא א"ר נחמן אסכרה."

ולהבין אגדה זאת האיך אפשר שבגלל עון זה מתו במיתה משונה כזאת שהיא הקשה מכל המיתות [עי' ברכות ה.], נקדם מה שכתבו על בריאת העולם [רש"י בראשית א:א]: "ברא אלהים. ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים". וכתב הח"ח [אהבת חסד ח"ב פרק ג עיי"ש באריכות] שהקב"ה מתנהג בשתי המדות הללו מדת הדין ומדת הרחמים והחסד ואם בא אל האדם במדת הדין אין מי שיכול לעמוד כי ידקדק מאוד בכל מצותיו אם עשאן בכל פרטיהן ודקדוקיהן ובכונה שלמה ואצ"ל שידקדק עבירותיו וכמעט אי אפשר להיות צדיק כזה משא"כ אם מתנהג עמו במדת הרחמים והחסד בנקל יכול להצליח בעבודתו, והקובע איך הקב"ה מתנהג עמו הוא האיך הוא מתנהג עם הזולת ולכן צריך האדם להתרחק מן השנאה והמחלוקת ולרדוף אחרי החסד כדי שהקב"ה יתנהג עמו ברחמים ובחסד מדה כנגד מדה.

א"כ תלמידי רבי עקיבא נתפשו בחזק הדין ומתו במגפה כי היו שונאים זה לזה [עי' עץ יוסף בראשית רבה פרשה סא] ובכל מקום שיש מחלוקת ופירוד שם מדת הדין שולטת [עי' גור אריה במדבר טז:כז]. ועיקר חטאם היה שדברו לשון הרע ביניהם [עי' מהרש"א יבמות סב:]: שזה ג"כ דבר שגורם שהקב"ה יתנהג את עצמו במדת הדין [עי' שמירת הלשון

חלק א' – יסודות שכר ועונש

שער הזכירה פרק ב באריכות] ולפיכך לא הגין תורתם עליהם כי לפי מדת הדין לא יוכל האדם לאסוף זכויות כדי להגין על עצמו כי הקב"ה ידקדק ביותר עליו וכמו שזכרנו לעיל. וי"ל ג"כ שבגלל שלא נהגו ביניהם בכבוד גרמו בזה חילול השם ונתחייבו מיתה בידי שמים, כמו שאמרו [שערי תשובה ג:קיד]: "ותלמיד חכם שאינו נוהג בצניעות חייב מיתה לפי שמרחיק אהבת הבריות מן התורה. וארז"ל כי על זה נאמר (משלי ח, לו) כל משנאי אהבו מות. פ"י משנאי משנאי שהם גורמים לבריות לשנוא את התורה וגו' ובזמן שאדם קורא ושונה ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין מקחו ומתנו בשוק נאה ואינו נושא ונותן באמונה. מה הבריות אומרות עליו. אוי לו לפלוני שלמד תורה. אוי לו לרבו ולאביו שלמדו לו תורה. אשרי בני אדם שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה ראיתם כמה מכוערים מעשיו כמה מקולקלים דרכיו. עליו הכתוב אומר (יחזקאל לו, כ) ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו". ורבי עקיבא בהתבונן בכל מה שאירע לתלמידיו אמר לתלמידים שהעמיד אחר כך [בראשית רבה פרשה סא]: "בניי הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם" והתלמידים האלו הצליחו מאד כנודע. ונ"ל שזה היה מה שר"ע אמר [בראשית רבה כד]: "ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה" ויתבאר לפי דרכנו שר"ע יעץ כן לתלמידיו כדי שיצליחו בתורה כי בזה שמכבדים זל"ז וגומלים חסד זה לזה תורתם יהיה חביבה ומקובלת בעיני אלהים ואדם.

ועד"ז יכולים לפרש מעשה הלל הזקן [שבת לא.]: "שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור" והענין ששאל לו הגוי האיך יכולים לעמוד בכל פרטי ודקדוקי וכונות המצות תמיד ולהצליח בעבודה, הלא זה אי אפשר כמו שאי אפשר לעמוד על רגל אחת ולהגיד כל התורה, והשיב לו הלל שהוא צודק כמאמר המשורר [תהילים קל:ג]: "אם-עונות תשמר-יה אדני מי יעמד", והעצה להצליח בעבודת השם הוא להתנהג בחסד עם חברינו ובזה יעזרוהו מן השמים וידונו אותו ברחמים.

ולכן הפליגו חכמים מאד בענין השלום והאחדות כי בזה ישיגו בני ישראל הרחמים ואמרו [בראשית רבה לח]: "רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו". ואין המאמר הזה אומר אלא דרשוני, שהוא מדרש פליאה, וכמה קושיאות יש בהבנת המאמר הזה, ולמשל אמרו חכמים [משנה סנהדרין ח:ה]: "כנוס לרשעים רע להן ורע לעולם" ואם כדברי המדרש למה לא אמר שהוא טוב להן.

ומכח הקודשיות האלו ויותר מובא בספרים [עקידת יצחק נשא]: "והדבר המבהיל אשר יראה סותר זה היא אשר אמרו שם רבי אליעזר בנו של רבי אלעזר הקפר אומר גדל שלום שאפילו ישראל עובדין ע"א ושלום ביניהם כביכול אמר המקום אין השטן נוגע בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (הישע ד) אבל משנחלקו מה נאמר בהם חלק לבם עתה יאשמו (שם י) כי איך יתכן אשר בהתנכרם אל יוצרם יתעלה והכחישם הסיבה הראשונה יתעלה שמו לא ינתק החוט ההוא המעמידם ויהרס מצבם ויאבדו כרגע. אמנם כווננו להורות מעלת השלום וסגולת החוט המעמד והמקיים הכל והפלטתו ולומר כי הוא האות והמופת ביני ובינם יתעלה לדעת חוזק קיומם או רפיונו וזה כי כאשר נראה שנים וטוב המצב בין כלל האנשים אפי' שנראה אותם עובדים ע"א הנה הוא סימן שיש להם זכות או זכויות לפניו יתעלה בעבורם מאריך להם זמן כמ"ש הנח לו כלומר כתר לו זעיר. אמנם בהחלק לבם והמצא חולשא או נתוק מה בחוט הזה אפי' שלא יתפרסם ממעשיהם מה שהוא סבתו הוא סבה שנכון פורענותם וממהר האלהים לעשותו כמ"ש עתה יאשמו. ואפשר כי באמרו אפי' עובדי ע"א דברו חכמים לשון גוזמא כלו' שיעשו דברים בלתי הגונים ומעשים זרים להם לפי ענינם".

וכן מובא במקום אחר [דברי יואל פרשת קדושים]: "בהבנת המד"ר הנ"ל גדול השלום וכו' שאפילו ישראל עובדים ע"א ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם, להכוונה באמרו ישראל עובדים ע"א היינו שהם

ספר שבט דוד

מחליפים בדבורם למען השלום, והמחליף בדבורו הרי הוא כעובד ע"ז וגו' ואפ"ה אמר המקום איני יכול לשלוט בהם, והטעם כיון ששלום ביניהם, וכל מגמתו במה שהוא מחליף בדיבורו הוא למנוע המחלוקת, וזה מותר להלכה, וגו' והשתא נימא שפיר דאין כאן סתירה מדברי המדרש דקא משבחה מדת השלום אפילו בין עוע"ז להא דתנן כינוס לרשמים רע להם ורע לעולם, דהכא לאו ברשיעי עובדי עבודה זרה בפועל עסקינן, אלא במחליף בדבורו שאף הוא נחשב כע"ז לפי מדת הפגם בעולמות העליונים, ואפ"ה כיון שהחליף בדבורו למען הרבות שלום לא יחשוב ה' לו עוון".

אכן רוב המפרשים הבינו שהוא ע"ז ממש כפשוטו, ומצאתי כמה דרכים להבין המדרש:

- "נ"ל על דרך שפרשנו בחבורינו עוללות אפרים (חלק א' מאמר פ"ג) על מאמר רז"ל (בר"ר לח ו) אפילו בזמן שישראל עובדים ע"ז ושלום ביניהם הנח לו שנאמר (הושע ד יז) חבור עצבים אפרים הנח לו אמנם כשחלק לבם עתה יאשמו (שם י ב) לפי שבזמן ששלום ביניהם אז ודאי יתוכחו ביניהם כל עובדי הע"ז היא ויתברר מתוך הויכוח ההוא ששקר נחלו עובדיה, וע"כ הנח לו שהקב"ה מאריך להם אפו כדי שמעצמם יבינו כי כל מעשיהם תוהו. אבל בזמן שחלק לבם של העובדים ואין שלום במעגלותם אף אם ישאו ויתנו בדבר לעולם לא יתברר האמת בין אנשים המתוכחים בדבר ולבם חלק זה מזה כי דעת כל אחד לסתור דברי חבירו, ע"כ נאמר עתה יאשמו, תיכף ומיד כי למה יתן להם ארכא בחנם" [כלי יקר דברים לא:יז].
- נלע"ד לפרש ע"פ מה שמובא בספרים [מדבר קדמות מערכת צ סי' יג] שמה שאמרו [עבודה זרה יז]. מאן דפריש ממינות מיית לא נאמר בצבור כי אם ביחיד, וע"א היינו מינות [עי' רמב"ם הלכות תשובה ג:ז], וכל זמן שיש שלום ביניהם אז הם מצטרפים ביחד ונחשבים כצבור ויש להם דרך תשובה וממילא הקב"ה מאריך להם. ובזמן שחלק לבם שוב אמרינן כל דפריש ממינות מיית ואין כל תקוה ולכן עתה יאשמו. וזה כונת המדרש בענין דור הפלה [מדרש בראשית רבה לח]: "ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וגו' הואיל והן עם אחד ושפה אחת אם עושין הן תשובה אני מקבלן", וכידוע דור הפלגה חטאו בע"ז [עי' בראשית רבה לח ומפרשיו].

ובדור הפלגה אמרו [מדרש בראשית רבה לח]: "אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל שנא' (שם כד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לפיכך לא נשתייר מהן פליטה אבל אלוע"י שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתיירה מהן פליטה" וקשה למה מבקש בעל המדרש טעם למה לא נאבדו שהרי הקב"ה כבר נשבע לנח שלא יכה את כל האדם כאשר עשה בשום אופן [עי' ספורנו בראשית ט:יא] וי"ל שמפני שהיה שלום יכלו לחיות ביחד ובלעדי השלום היו נפרדים זה מזה ואז היה הקב"ה מענישם כי על אומה אחת הוא מביא מבול [עי' סוטה יא].

ודרשו על אברהם אבינו ע"ה [עבודה זרה יח:יט]: "אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה אברהם אבינו שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה" ופלא מה הו"א לילך בעצתם ח"ו ונ"ל שמכיון ששבחו חז"ל אנשי דור הפלגה על שהיה שלום ביניהם היה מקום לטעות ולומר שגדולה השלום ואין להביא מחלוקת בין האחים אפילו כשמורדים נגד השם ית' ולכן דרשו שכל זה רק לפושעים עצמם אבל לצדיקים חלילה להתחבר אתם אפילו לרגע ואפילו למען השלום, אדרבה, יש להם לעמוד נגדם ולמחות בכל תוקף.

ויש לעורר ג"כ שאין לשלום הזה בין העובדי כוכבים שום קיום והוא רק לזמן מועט, כמו שאמרו במדרש [מדרש ויקרא רבה ד]: "א"ר אלעזא גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתיב בתורתכם (שמות כג) אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז אמר לו יש לך בנים אמר לו הזכרתי צרתי אמר לו למה אמר לו הרבה בנים יש לי בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם

חלק א' – יסודות שכר ועונש

עד שמפצעין את מוחין אלו את אלו אמר לו ומשוה אתה עמהן אמר לו לא אמר לו עד שאתה משוה אותנו לך השוה את בניך נדחף והלך לו כיון שיצא אמרו לו תלמידיו רבי לזה דחית בקנה רצוץ לנו מה אתה משיב א"ל בעשו כתיב ביה שש נפשות וכתוב בו נפשות הרבה דכתיב (בראשית לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו וביעקב שבעים נפש וכתוב ביה נפש א' דכתי' (שמות א) ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב וגו' אלא עשו שהוא עובד לאלהות הרבה כתיב ביה נפשות הרבה אבל יעקב שהוא עובד לאלוה אחד כתיב בו נפש אחת ויהי כל נפש וגו' ". ומצאתי ג"כ [מדרש שמואל אבות ד:יא]: **"רבי יוחנן הסנדלר אומר: כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקים; ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים.** ושאינה לשם שמים אף שלפי שעה אתה רואה אותם הולכים ומצליחין אין סופה להחקיים, ובזה לא קשה מ"ש הכתוב חבור עצבים אפרים הנח לו כי אף לפי שעה הניחו להם עם כל זה לא היה סופה להחקיים".

וג"כ אין הכוונה בהמאמר שהקב"ה ימחול להם על עון ע"א בעבור השלום, אלא שהקב"ה יאריך להם כל זמן שהם בשלום ועל זה כל המפרשים מודים וכשיהיה מחלוקת יגלגל להם העונש ממה שעבדו קודם [עי' כלי יקר הושע ד:יז באריכות]. וכן אמרו על דור הפלגה [עי' סנהדרין קז:]: שאין להם חלק לעולם הבא ולכן תראה שלא מחל הקב"ה על עונם אפילו שהיה שלום ביניהם.

ג) קשה כקריעת ים סוף.

[פסחים קיח:]: **"אמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף דכתיב נותן לחם לכל בשר וסמך ליה לגזור ים סוף לגזרים".**

ולהבין המאמר הזה יש להקדים מה שנאמר בגמרא [שבת יא.]: **"ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתוב חללה של רשות מאי קראה אמר רב משרשיא שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר" ופרש"י [רש"י שבת יא.]: **"חללה של רשות.** עומק לבם שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצוב ולכמה מלחמות ולכמה משפטים והכל ביום אחד" ולכאורה אינו מובן למה אין מספיקים לכתוב חללה של רשות שהרי רואים שכל המדינות בעולם מתנהגים ועושים כל זה ואינו דבר שא"א לעשות ומה הכונה בגמרא הזאת ומה מלמדינו חז"ל.**

והענין הוא כמו שכתבו המפרשים [רלב"ג משלי כא:א]: **"פלגי-מים לב-מלך ביד ה' על-כל-אשר יחפץ יטנו.** הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולת המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש"י והוא כמו שליח הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המס' לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר" ע"כ נמצא שחללה של רשות הוא עצת ה' ובאמת שאין חקר לעצת השם. וזה כי אם המלך גוזר מס על העם יהיה מי שיעשיר ומי שיעני בשביל המס הזה שגזר ופעולתו, אע"פ שנראה לעינים שהוא עושה, אינו אלא מה' לקחת מזה ולתת לאחר וכל התוצאות שיצאו מזה עד סוף כל הדורות הם בכלל פעולת המלך כי היודע תעלומות וסתרי כל חי הוא הנוטה לבו כרצונו.

וכמו זה יש לפרש מה שנאמר במעשה דרב הונא [ברכות ה:]: **"אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא".** ולכאורה הנס הגדול הוא לפי המאן דאמר הדר חלא והוה חמרא כי זה חוץ מהיקש דרך הטבע אבל לפי מה שכתבנו שהקב"ה עושה כל הפעולות של המדינות בחשבון אשר א"א לנו להשיג את עומקן על בוריין הנס הגדול הוא לפי המאן דאמר דאייקר חלא ואיזדבן בדמי

ספר שבט דוד

דחמרא כי לפי המאן דאמר הראשון כשיצא למכור היין נשאר כל העולם כמו שהיה אבל למאן דאמר השני יש אלפים שהפסידו ואלפים שהרויחו ושנה הקב"ה כל העולם בזכות רב הונא והוא דבר שא"א לשער, כי לזה צריך חשבונות רבות עם תוצאותיו עד סוף כל הדורות באנשים אין מספר ואין שכלנו משיג זה כלל.

ולכן אמרו חז"ל שמזונותיו של אדם קשין כקריעת ים סוף כי מה שלכאורה נראה כמו דרך הטבע הקב"ה עושה חשבונות עד אין מספר אשר רק הוא יתברך משיג כמו קריעת ים עצמו שאין שכלינו משיג כלל, שחשב כל התוצאות עד סוף כל הדורות מכל האנשים שניצל ומכל האנשים שהטביע וכמו כן הוא עושה חשבונות עד אין חקר כשהוא נותן להם לכל בשר. והקושי אינו מצד הקב"ה כלל ח"ו אלא מצד האדם שאין בשכלו כח השגה כלל מחשבונות הבורא.

והיוצא לנו מזה הוא שאין בכוחינו להשיג מהנהגת הקב"ה עם עמו ועלינו לעשות ולקיים את כל דברי התורה ולבטוח בו שינהגנו בטוב כדבר שנאמר [דברים כט:כח]: "הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת".

ד) למסקנא.

הקב"ה מתנהג עם עמו ישראל מעל דרך הטבע כשעושי רצונו ואין לנו ח"ו לילך אחר דרכי האומות שמתנהגים לפי המזלות ושרי מעלה, אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים אשר תחת כל השמים אלא ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה [ע"פ דברים ד:כ] שמתנהג ישר עם אל בלא אמצעות כלל (על זה מורה שם ישראל, שהם למעלה מן המזלות ומן השרים [עי' מלבי"ם מלכים ב יז:לד וחידושי אגדות מהר"ל נדרים לב.]). ולכן אין ישראל אלא מי ששומר התורה והמצות ובזה הקב"ה משדד המזלות לנהג אותנו למעלה מן המזל והטבע [עי' אבן עזרא שמות לג:כא].

גם דברנו ממדותיו ית' שכל מדותיו הם מדה כנגד מדה והטעם לזה ואיך להמתיק הדינים כשמתנהגים עם הזולת בנחת ובנעימות, בגדלות השלום ובתנאיה. ולבסוף דברנו עד כמה דרכיו מכוסים לנו והעצה לזה כמו שכתוב [דברים כט:ח]: "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו (תצליחו) [אבן עזרא דברים כט:ח] את כל אשר תעשון".